
EVALUATIE KLIMAAT- /ENERGIEBELEID GEMEENTE DEVENTER

EINDRAPPORT

**WORKING ON
SUSTAINABILITY**

EVALUATIE KLIMAAT-/ENERGIEBELEID GEMEENTE DEVENTER

EINDRAPPORT

Datum: 24 januari 2018

CREM
Venetiëhof 123
1019 NC Amsterdam
The Netherlands

T +31 (0)6 310 05 813
w.broer@crem.nl

www.crem.nl

Bureau ZET
Postbus 31264
6503 CG Nijmegen
The Netherlands

T +31 (0)6 467 89 781
s.martens@bureauzet.nl

www.bureauzet.nl

**WORKING ON
SUSTAINABILITY**

INHOUDSOPGAVE

Samenvatting

Overzicht afkortingen

1	Inleiding	8
1.1	Aanleiding	8
1.2	Doelstelling	8
1.3	Scope	8
1.4	Aanpak evaluatieonderzoek	9
1.5	Opzet rapportage	9
2	Bevindingen doel en aanpak klimaat-/energiebeleid	10
2.1	De doelstelling van het beleid	10
	2.1.1 <i>Doelstelling</i>	10
	2.1.2 <i>Kwantitatieve uitwerking van de doelstelling</i>	11
	2.1.3 <i>Ambitieniveau van de doelstelling</i>	12
	2.1.4 <i>Speerpunten van het beleid</i>	13
2.2	Uitvoeringsstrategie, gekozen rollen en verantwoordelijkheden	14
2.3	Potentiële bijdrage aanpak aan de doelstelling	15
2.4	Randvoorwaarden voor het realiseren van de doelstelling	15
3	Bevindingen Kwaliteit van de uitvoering.....	17
3.1	Gemeentelijke uitvoering van het Uitvoeringsprogramma Duurzaamheid	17
	3.1.1 <i>Tijdige uitvoering geprogrammeerde activiteiten</i>	17
	3.1.2 <i>Waardering voor de uitvoering door de gemeente</i>	17
	3.1.3 <i>Interne organisatie</i>	18
3.2	Samenwerking	19
4	Bevindingen Doelbereik	20
4.1	Geleverde prestaties	20
4.2	Doelbereik 2011-2016	21
	4.2.1 <i>Doelbereik kwalitatief</i>	21
	4.2.2 <i>Kwantitatief</i>	22
4.3	Doelbereik richting 2030	23
5	Succesfactoren	24
6	Conclusies en Aanbevelingen	27
6.1	Conclusies	27
6.2	Aanbevelingen	28

Bijlagen

Bijlage 1 Normenkader

Bijlage 2 Beleidsreconstructie

Bijlage 3 Stand van zaken uitvoering beleidsprioriteiten

Bijlage 4 Mini-benchmark andere gemeenten

Bijlage 5 Verslag Energietafel

Bijlage 6 Lijst respondenten

SAMENVATTING

De Rekenkamercommissie van de gemeente Deventer (RKC) heeft het initiatief genomen tot een onderzoek naar de aanpak van het energiebeleid in Deventer. Dit onderzoek is uitgevoerd door CREM en Bureau ZET. De gemeente Deventer heeft een ambitieuze doelstelling, het streven is om in 2030 klimaat-/energieneutraal te zijn. De vraag ligt voor of de gevolgde aanpak van het beleid doeltreffend is en of verwacht mag worden dat, op basis van de gevolgde aanpak, de duurzaamheidsdoelstelling bereikt kan worden.

De gemeente zet voor het bereiken van de doelstelling sterk in op samenwerking met maatschappelijke partners, waarbij de gemeente stimuleert en faciliteert. De directe invloed van de gemeente op het terugdringen van het energiegebruik en van de CO₂-emissie is immers beperkt. De rol die de gemeente zou moeten spelen om te komen tot een brede maatschappelijke beweging van burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties kan in de aanpak echter verder worden uitgewerkt en beter gedifferentieerd naar verschillende delen van de opgave.

In de aanpak van het klimaat-/energiebeleid worden op dit moment drie beleidsprioriteiten onderscheiden: verduurzaming woningbouw, duurzame mobiliteit en verduurzaming bedrijven en bedrijventerreinen. De beleidsprioriteiten zijn nog niet allemaal voldoende ver uitgewerkt in concrete activiteiten. Ook dient de samenhang in de geprogrammeerde activiteiten te worden versterkt.

In de evaluatieperiode zijn door de gemeente en haar partners diverse mooie prestaties geleverd, bijvoorbeeld de toename van het aantal zonnepanelen, de realisatie van twee windmolens, de oprichting van de energiecoöperatie Deventer Energie, een energie-efficiënt stadskantoor en de intergemeentelijke samenwerking in Transform. Het onderzoek laat verder zien dat in Deventer in de periode 2011 – 2017 goede stappen zijn gezet in het terugdringen van de CO₂ emissie, ook in vergelijking met andere gemeenten. Als het gaat om de opwekking van duurzame energie is de gemeente een middenmoter.

De inzet van de direct betrokken ambtenaren wordt positief gewaardeerd door maatschappelijke partners. Tegelijkertijd wordt geconstateerd dat de inzet niet op alle beleidsprioriteiten afdoende is geweest en dat kansen zijn gemist op het gebied van communicatie en netwerkvorming. Er is nog onvoldoende geïnvesteerd in het op gang brengen van een brede beweging voor een klimaat-/ energieneutraal Deventer. Dit is mede het gevolg van het krappe budget en de beperkte capaciteit die de gemeentelijke organisatie de afgelopen jaren ter beschikking stond.

Op het gebied van duurzame woningbouw zijn belangrijke (voorbereidende) stappen gezet en heeft de gemeente ook landelijk een voortrekkersrol gespeeld, bijvoorbeeld als het gaat om het woningabonnement. Ten aanzien van het bedrijfsleven, met afstand de grootste energiegebruiker in de gemeente, is de inzet echter achtergebleven en ook mobiliteit is pas laat opgepakt. Bedrijven dienen meer te worden aangesproken en uitgedaagd en verwachten dit ook. De gemeente kan hiervoor aansluiten bij initiatieven die het bedrijfsleven zelf al ontplooit op duurzaamheidsgebied, bijvoorbeeld in het kader van Deventer Duurzame Maakstad. Op het gebied van mobiliteit dienen in de komende periode concrete keuzes te worden gemaakt en stappen te worden gezet.

Het verdient aanbeveling om de samenhang in en de effectiviteit van activiteiten te vergoten door de ontwikkeling van een routekaart waarin de energie-opgave nader wordt gedetailleerd voor de drie beleidsprioriteiten en voor de opwekking van duurzame energie. Door het energiebeleid daarbij veel sterker te koppelen aan economische ontwikkeling, kansen voor innovatie en het realiseren van sociale meerwaarde, kan het politiek draagvlak worden versterkt, de integratie van de energieopgave binnen andere beleidsterreinen worden versneld en kan het bedrijfsleven worden verleid om een actieve bijdrage te leveren. Door tevens gebruik te maken van de in de afgelopen jaren in Nederland opgebouwde kennis ten aanzien van duurzame gedragsverandering kan ook in de gebouwde omgeving en op mobiliteit een groter verschil worden gemaakt. Een versterkte monitoring van de voortgang op het niveau van activiteiten en meer communicatie over de successen zal dit proces positief beïnvloeden.

Ondanks de goede prestatie die in achterliggende periode in Deventer is geleverd, constateren de onderzoekers dat de gemeente op dit moment niet op koers ligt om de doelstelling klimaatneutraal of energieneutraal in 2030 te realiseren. Daarvoor zijn het doelbereik in de afgelopen periode en de huidige inzet niet toereikend. Ook lijkt de in het beleid opgenomen verwachting dat op korte termijn (volgend jaar) een zeer sterke versnelling in CO₂-reductie zal plaatsvinden niet realistisch. De ambitie van de gemeente wordt echter wel breed gedragen en de voortgang naar een klimaat- of energieneutraal Deventer kan de komende jaren wel degelijk worden versneld. Hiervoor is lef nodig, een intensievere samenwerking met een breder palet aan maatschappelijke partners en een inzet (financiële middelen en ambtelijke capaciteit) die beter aansluit op de ambitie en de genoemde beleidsprioriteiten.

OVERZICHT AFKORTINGEN

DKW	Deventer Kring Werkgevers
ELENA	European Local Energy Assistance, een Europees subsidieprogramma
EMVI	Economisch Meest Voordelige Inschrijving
kWh	Kilowattuur, eenheid van (elektrische) energie. Eén kilowattuur is gelijk aan 3.600.000 J, oftewel 3,6 MJ (megajoule).
MOED	Midden-Brabantse Ontwikkelingsmaatschappij voor Energie en Duurzaamheid
PJ	Peta Joule: 10^{15} Joule, een maat voor energiegebruik/energieopwekking
PV	Fotovoltaïsche cellen, meestal zonnecellen
RKC	Rekenkamercommissie
SDE	Stimulering Duurzame Energieproductie, een RVO subsidieregeling
SMART	Specifiek, Meetbaar, Acceptabel, Realistisch, Tijdgebonden

1 INLEIDING

1.1 Aanleiding

De Rekenkamercommissie van de gemeente Deventer (RKC) heeft het initiatief genomen tot een onderzoek naar de aanpak van het energiebeleid in Deventer. De gemeente Deventer heeft een ambitieuze duurzaamheidsdoelstelling, waarin het streven is om in 2030 klimaat- of energieneutraal te zijn. De vraag ligt voor of de gevolgde aanpak van het duurzaamheidsbeleid doeltreffend is en of verwacht mag worden dat, op basis van de gevolgde aanpak, de duurzaamheidsdoelstelling bereikt kan worden.

Het onderzoek wordt uitgevoerd in het licht van de constatering dat Deventer in vergelijking tot andere gemeenten zeer ambitieus is over de termijn waarop energieneutraliteit gehaald moet worden. Het budget voor de uitvoering van het duurzaamheidsbeleid was de afgelopen jaren echter beperkt en er is gekozen voor een aanpak waarin initiatieven van derden van groot belang zijn. Recente gegevens laten daarnaast zien dat de dalende trend in het energieverbruik in de gemeente afvlakt. De vraag ligt daardoor voor of Deventer op koers ligt voor het halen van haar doelen.

De RKC heeft CREM en Bureau ZET verzocht dit onderzoek uit te voeren.

1.2 Doelstelling

Het onderzoek is gericht op terugblikken en vooruitkijken en heeft een drieledige doelstelling:

1. Inzicht krijgen in de doeltreffendheid van de aanpak van het duurzaamheidsbeleid in Deventer in de periode 2011 – heden.
2. Zicht krijgen op de succesfactoren en belemmeringen bij de aanpak van het duurzaamheidsbeleid.
3. Het formuleren van aanbevelingen voor de aanpak van het duurzaamheidsbeleid in Deventer in de komende jaren.

1.3 Scope

Het onderzoek richt zich op het klimaat-/energiebeleid in de gemeente Deventer in de periode 2011 – 2017 en de beleidsprogramma's die in deze periode richtinggevend waren. We gebruiken in deze evaluatie de gecombineerde term klimaat-/energiebeleid omdat gedurende de evaluatieperiode beide termen door de gemeente gehanteerd zijn. In paragraaf 2.1 wordt hierop verder ingegaan.

Het onderzoek heeft grotendeels een kwalitatief karakter. Kwantificering van de resultaten/voortgang vindt zoveel mogelijk plaats op basis van de monitoringsgegevens van de gemeente en gegevens uit openbare bronnen, zoals de landelijke monitor Energie in Beeld. De evaluatie biedt geen ruimte om zelf kwantitatieve data te achterhalen.

1.4 Aanpak evaluatieonderzoek

Het onderzoek is uitgevoerd in de volgende stappen:

1. Beleidsreconstructie energiebeleid Deventer
Hoe zag en ziet het energiebeleid in Deventer eruit en waarom zijn keuzes gemaakt zoals ze zijn gemaakt? Welke rollen heeft de gemeente gekozen?
2. Ontwikkeling normenkader
Ten behoeve van de beoordeling van de onderzoeksresultaten is een normenkader ontwikkeld waarin de onderzoeksvragen zijn opgenomen en de vragen gekoppeld zijn aan indicatoren en normen. De normen geven aan op welke wijze de beoordeling plaatsvindt. Dit normenkader is vastgesteld door de RKC en is opgenomen in bijlage 1. In het normenkader is, op basis van de resultaten, aan iedere vraag een beoordeling gekoppeld.
3. Deskresearch
Verkrijgen van gegevens over de inzet en resultaten sinds 2011 uit gemeentelijke en landelijke bronnen. Zijn inzet en resultaat conform de doelstellingen?
4. Interviews met stakeholders binnen en buiten de gemeentelijke organisatie:
Hoe kijken zij aan tegen het beleid en de uitvoering daarvan? Hoe beoordelen zij de voortgang? Welke kansen en belemmeringen zien zij voor het bereiken van de doelstelling? Een deel van de respondenten is de afgelopen jaren nauw betrokken geweest bij de uitvoering van het klimaat-/energiebeleid, anderen stonden meer op afstand. Bijlage 6 bevat de respondentenlijst.
5. Minibenchmark
Quick scan van het energiebeleid van vier andere gemeenten: Hoe ziet het energiebeleid en de aanpak van andere gemeenten eruit en wat kan Deventer hiervan leren? De resultaten zijn opgenomen in bijlage 3 en geïntegreerd in de hoofdstukken 2 tot en met 5.
6. Energietafel
Organisatie van een interactieve bijeenkomst met de bij het onderzoek betrokken personen en organisaties: Welke kansen zien zij voor de toekomst? De resultaten van deze stap zijn opgenomen in bijlage 4. Een lijst met deelnemers aan de Energietafel is opgenomen in bijlage 6.
7. Rapportage
Opname van de resultaten in voorliggend rapport.

1.5 Opzet rapportage

In dit rapport worden de belangrijkste bevindingen van het onderzoek gepresenteerd. In de hoofdstukken 2 tot en met 5 wordt, analoog aan het normenkader, achtereenvolgens ingegaan op de bevindingen ten aanzien van:

- Doel en aanpak klimaat-/energiebeleid
- Kwaliteit van de uitvoering
- Doelbereik
- Succes en faalfactoren

Op basis van de resultaten in deze hoofdstukken worden in hoofdstuk 6 de aanbevelingen gepresenteerd. De beoordeling op basis van het normenkader is opgenomen in bijlage 1.

2 **BEVINDINGEN DOEL EN AANPAK KLIMAAT- /ENERGIEBELEID**

In onderstaande paragrafen worden de belangrijkste bevindingen en conclusies gepresenteerd ten aanzien van het doel en de aanpak van het beleid. Achtereenvolgens wordt ingegaan op:

- de doelstelling;
- de uitvoeringsstrategie (gekozen rollen en verantwoordelijkheden) in het licht van de 2030 ambitie;
- de potentiële bijdrage van de in de Uitvoeringsagenda Duurzaamheid geschetste aanpak aan de doelstelling;
- de mate waarin aan de randvoorwaarden voor het realiseren van de ambitie wordt voldaan.

De vragen, indicatoren en normen die aan deze onderwerpen zijn gekoppeld zijn opgenomen in het normenkader in bijlage 2. In dit normenkader is tevens aangegeven of, gezien de bevindingen, aan de norm wordt voldaan.

2.1 **De doelstelling van het beleid**

Een reconstructie van het beleid in de periode 2009-2017 is opgenomen in bijlage 2 Beleidsreconstructie. Deze paragraaf is specifiek gericht op het in beeld brengen van de doelstelling en speerpunten van het gemeentelijke beleid voor klimaat en energie.

2.1.1 **Doelstelling**

De onderzoekers constateren dat er in verschillende documenten verschillende doelformuleringen gehanteerd worden: klimaatneutraal dan wel energieneutraal in 2030. In het staatje hieronder is dat schematisch weergegeven:

Document	Geformuleerde doelstelling
Visie Duurzaam Deventer (2009)	Klimaatneutraal in 2030
Coalitieakkoord Deventer 2010-2014. Naar een nieuw Evenwicht in Deventer (april 2010)	“Een energieneutraal Deventer is het streven”.
Uitvoeringsagenda Duurzaamheid. Op weg naar een Duurzaam Evenwicht (oktober 2011)	Klimaatneutraal in 2030. Er wordt één keer energieneutraal in 2030 genoemd.
Raadsvoorstel behorende bij de Uitvoeringsagenda	Klimaatneutraal in 2030
Bestuursakkoord Deventer 2014-2018. Deventer: voor elkaar.	Klimaatneutraal in 2030
Bestuursopdracht Duurzame Energie, april 2016	Energieneutraal in 2030. “De doelstelling Deventer Energieneutraal in 2030 blijft gehandhaafd.”

In de Uitvoeringsagenda Duurzaamheid (2011) worden definities gegeven van de begrippen Klimaatneutraal en Energieneutraal. In de literatuur worden de begrippen op verschillende manieren uitgewerkt. Omdat het hier gaat om een evaluatie van het Deventer beleid, kiezen wij er voor hier aan te sluiten bij de definities van de gemeente zelf. In de Uitvoeringsagenda (p.22) staat: “De gemeente Deventer heeft de ambitie om in 2030 klimaatneutraal te zijn. Volgens de definitie houdt dit neutraliteit in voor alle broeikasgassen, met gebruik van compensatiemaatregelen (*red: buiten de gemeentegrenzen*).” En: “Energieneutraal gaat uit van het volledig invullen van het energiegebruik door duurzame bronnen binnen de gemeentegrenzen. Compensatie is niet mogelijk.” Deventer kiest er voor om mobiliteit mee te nemen in de definities. Er zijn voorbeelden van gemeenten, zoals Nijmegen, die er voor kiezen mobiliteit buiten de doelstelling te houden.

In de interviews wordt het beeld bevestigd dat beide termen door elkaar gebruikt worden. Een deel van de respondenten is niet op de hoogte van het feit dat de termen klimaat- en energieneutraal niet 1-op-1 vergelijkbaar zijn. Het gros van de respondenten (internen en externen), is ook na uitleg van de definities van mening dat het onderscheid in, of de keuze voor één van beiden niet zo relevant is. “De ambitie is sowieso hoog en de opgave enorm, of het nu gaat om klimaat- of energieneutraliteit.” Uit de benchmark komt naar voren dat de termen ook in andere gemeenten door elkaar gebruikt worden.

Hoewel het onderscheid tussen klimaat- en energieneutraal voor de (richting van de) opgave van beperkt belang is, kan deze keuze wel van invloed zijn op de aanpak om de doelstelling te bereiken. In het geval van klimaatneutraliteit kan immers gebruik worden gemaakt van compensatiemaatregelen en hoeft het energiegebruik in de gemeente niet noodzakelijkerwijs te worden ingevuld met de inzet van duurzame bronnen binnen de gemeentegrenzen. Klimaatneutraliteit biedt in die zin dus een breder spectrum aan handelingsperspectieven. Tegelijkertijd geldt dat bij klimaatneutraliteit niet alleen naar energiegebruik en de daaraan gerelateerde CO₂-uitstoot gekeken moet worden, maar ook naar andere broeikasgassen zoals methaan. Dit heeft implicaties voor de inzet van het beleid en voor de monitoring.

2.1.2 Kwantitatieve uitwerking van de doelstelling

Uit de deskresearch komt niet een direct inzichtelijke kwantitatieve doelformulering naar voren, dat geldt zowel voor de insteek klimaatneutraal als de insteek energieneutraal. Hieronder geven wij de kwantitatieve doelformuleringen voor klimaatneutraal en energieneutraal voor zover we die hebben kunnen afleiden uit de stukken.

Klimaatneutraal

In de Uitvoeringsagenda Duurzaamheid (p.41) staat het volgende:

In de gemeentelijke begroting voor 2011 en 2012 is een doelstelling van 2% CO₂-reductie opgenomen. Willen we in 2030 klimaatneutraal zijn (dit is over 19 jaar), dan zou een gemiddelde reductie van 5% per jaar nodig zijn.”

In de Uitvoeringsagenda wordt er echter ook van uitgegaan dat de klimaattransitie via een s-curve verloopt, met een fase van voorontwikkeling, een fase van versnelling en een fase van stabilisatie. Hieruit wordt geconcludeerd dat, om het einddoel te halen, in de periode tot 2021 40% van de totale doelstelling gerealiseerd moet worden. Dat betekent zo'n 4,5% reductie per jaar tot en met 2020 (p.33-34).

Energieneutraal

De kwantitatieve opgave is uit de Uitvoeringsagenda Duurzaamheid te herleiden op basis van gegevens uit een inventarisatie van adviesbureau BuildDesk (pag. 35):

Maatregel	Bijdrage in warmte (in PJ primair)	Bijdrage in elektra (in PJ primair)	Bijdrage in brandstof (in PJ primair)
Energiebesparing woningen	1,2	0	0
Energiebesparing zakelijk	0,9	1,6	0
Wind	-	1,5	0
Zon-PV	-	0,9	0
Zonnecollectoren	0,2	-	0
Biomassa	0,5	-	0
Aardwarmte	PM	-	0
Besparing op brandstof voor mobiliteit	0	0	PM
Totale bijdrage	2,8	4	0
Totaal benodigd	4,3	4,2	3

De 'totale bijdrage' betreft het potentieel aan duurzame energieopwekking / -besparing en 'totaal benodigd' staat gelijk aan de opgave op jaarbasis. De cijfers zijn volgens de toelichtende tekst gebaseerd op maximale inzet per energiebron. Als bronnen niet maximaal kunnen worden ingevuld, dan moet dit op een andere manier gecompenseerd worden. Ook bij maximale invulling moet volgens de toelichtende tekst nog 1,7 PJ¹ anders worden ingevuld, bijvoorbeeld door de toepassing van aardwarmte. Mobiliteit (brandstoffen) is daarin niet meegenomen.

Als we de tabel wat beknopter inrichten en enkel kijken naar het onderscheid tussen warmte en elektra en tussen energiebesparing en energieopwekking dan ontstaat het volgende beeld (mobiliteit blijft buiten beschouwing):

Maatregel	Benodigde bijdrage in warmte (in PJ primair)	Benodigde bijdrage in elektra (in PJ primair)
Energiebesparing	2,1	1,6
Duurzame energieopwekking	2,2	2,6

Hierbij valt op dat voor elektra uitgegaan wordt van een substantieel sterkere bijdrage aan de doelstelling vanuit duurzame energieopwekking, dan vanuit energiebesparing.

2.1.3 Ambitieniveau van de doelstelling

In vergelijking tot andere gemeenten in Nederland is de doelstelling van Deventer zeker ambitieus te noemen. Er zijn gemeenten met vergelijkbare of nog ambitieuzere doelstellingen (zo willen bijvoorbeeld de gemeenten Wageningen en Utrecht in 2030 klimaatneutraal zijn en de gemeente Texel zelfs in 2020), maar het gros van de gemeenten zet de stip verder op de

¹ We nemen aan dat tot dit cijfer gekomen is door de totaal benodigde warmte en energie (4,2 PJ + 4,3 PJ) te verminderen met de totale bijdrage aan warmte en energie (2,8 PJ + 4 PJ).

horizon. Een snelle deskresearch leert ook dat er heel wat voorbeelden zijn van gemeenten die hun ambitie naar beneden bijgesteld hebben in de periode tussen circa 2009 en nu.

Hieronder staan de doelstellingen van de benchmark-gemeenten, in hoofdlijnen, op een rij:

Gemeente	Doelstelling
Nijmegen	Energieneutraal in 2045
Tilburg	Klimaatneutraal in 2045 (maar volgens de definitie van Deventer Energieneutraal)
Utrechtse Heuvelrug	Klimaat- en energieneutraal in 2035
Zwolle	Energieneutraal in 2050

In de interviews komt naar voren dat ook respondenten van mening zijn dat de doelstelling zeer ambitieus is. Het merendeel van de respondenten staat echter (nog steeds) achter de doelstelling. Het hebben van een sterke ambitie wordt door hen als een belangrijk pluspunt van het beleid genoemd. Ook wordt de ambitie gezien als samenbindend en agendasettend voor de partners in de opgave.

2.1.4 Speerpunten van het beleid

Op basis van de beleidsstukken valt op te merken dat de beleidsprioriteiten van het klimaat-/energiebeleid door de jaren heen wat variëren. Zie bijlage 2 Beleidsreconstructie voor een meer gedetailleerde weergave hiervan. Het is voor de onderzoekers niet inzichtelijk waarop de wijzigingen gebaseerd zijn, zoals nieuwe berekeningen, voortschrijdend inzicht of een wijzigende context. Mogelijk liggen aan de wijzigingen onderzoeken of formele besluiten ten grondslag, maar dit wordt niet weergegeven in de betreffende beleidsstukken.

In het Bestuursakkoord uit 2016 worden drie speerpunten genoemd, waarop de inzet gericht moet worden:

1. verduurzaming woningbouw
2. duurzame mobiliteit
3. verduurzaming bedrijven en bedrijventerreinen.

Deze drie speerpunten gelden als de actuele speerpunten en kunnen gezien worden als overkoepelend boven de in eerdere documenten genoemde beleidsprioriteiten. Dat geldt niet voor mobiliteit. Dit onderwerp is in eerder documenten wel genoemd als relevant, maar niet als beleidsprioriteit uitgewerkt.

De eigen energiehuishouding en klimaatvoetafdruk van de gemeentelijke organisatie wordt in de beleidsstukken niet toegerekend aan één of meer van deze drie speerpunten. Het is voor de onderzoekers dan ook niet bekend hoe deze toerekening eruit ziet.

2.2 Uitvoeringsstrategie, gekozen rollen en verantwoordelijkheden

De gemeente constateert in de Uitvoeringsagenda Duurzaamheid terecht dat slechts een zeer beperkt deel van het energieverbruik² binnen de gemeentegrenzen in de directe invloedssfeer van de gemeentelijke organisatie valt. Bedrijven en inwoners zijn verantwoordelijk voor het leeuwendeel. Ook wordt terecht opgemerkt dat het bewerkstelligen van de gewenste energietransitie het investeringsvermogen van de gemeente ver te boven gaat. De gemeente kiest daarom voor een faciliterende rol. Samenwerken en co-creëren zijn termen die in dit verband gebruikt worden.

De onderzoekers onderschrijven de door de gemeente gehanteerde uitgangspunten. Wij constateren echter ook dat de gemeentelijke visie op de 'governance' van de energietransitie onvolledig is, in die zin dat onvoldoende concreet is uitgewerkt wat de gemeente kan en gaat doen om te zorgen dat de brede maatschappelijke beweging die nodig is voor het realiseren van de doelstelling ook daadwerkelijk op gang komt. Een faciliterende rol betekent immers niet dat de gemeente passief afwacht tot de maatschappelijke partners met initiatieven komen. De uitvoeringsstrategie in de Uitvoeringsagenda Duurzaamheid is daarom maar beperkt richtinggevend voor het handelen van de gemeentelijke organisatie. Elementen die wij missen in de uitvoeringsstrategie:

- De identificatie van de sleutelpartijen in het bereiken van de ambitie (dat zijn niet alleen de grote gebruikers van energie, maar kunnen ook regisseurs zijn: diegenen die in belangrijke mate bepalen wat wel of niet gebeurt).
- Een visie op de gewenste balans tussen de inzet op het maken van grote klappen enerzijds en kleine voorbeeldprojecten 'dicht bij huis' anderzijds.
- Een visie op de gewenste balans tussen het zelf formuleren en uitvoeren van beleid (bij. aanwijzen energielocaties, inzet op warmtenetten etc.), het werken in netwerken met institutionele partners (woningcorporaties, bedrijvenverenigingen, andere overheden, etc.) en het reageren op bottom-up initiatieven uit de samenleving. In de termen van de Nederlandse School voor Openbaar Bestuur (Sedimentatie in sturing, 2015) gaat het hierbij om de balans tussen de sturingsvormen van een 'presterende', een 'netwerkende' en een 'responsieve' overheid.
- Een uitgewerkte visie op de wijze waarop gezorgd wordt dat de benodigde financiële middelen vanuit de verschillende gremia beschikbaar komen.
- Concrete instrumenten die worden ingezet voor het bevorderen van samenwerking en participatie.

In de Uitvoeringsagenda (2011, p.17) staat: "Wij hebben er het vertrouwen in het proces van verduurzaming goed te kunnen sturen door goed de vinger aan de pols te houden en regelmatig te overleggen met de betrokken partijen." Uit de interviews blijkt dat respondenten van binnen en buiten de gemeentelijke organisatie nu van mening zijn dat een meer proactieve opstelling vanuit de gemeente gewenst is. Voorbeelden die respondenten noemen zijn het actief stimuleren van samenwerking tussen verschillende partijen, het structureel etaleren van de successen van partners, het (incidenteel) mee-investeren in projecten en ontwikkelingen en het stellen van kaders waar nodig.

² Een veel gebruikte schatting is tussen de 1,5- 2%.

2.3 Potentiële bijdrage aanpak aan de doelstelling

In de documenten die te zien zijn als de vastgestelde basis van de aanpak van het klimaat-/energiebeleid (Duurzaamheidsvisie (2009), Uitvoeringsagenda Duurzaamheid (2011), Bestuursopdracht (2016)) worden veel opgaven en activiteiten genoemd. Dit is echter nogal gefragmenteerd gebeurd en het is voor de onderzoekers daardoor niet mogelijk om een goede koppeling te leggen tussen ambitie, de nulsituatie, de geprogrammeerde activiteiten en de directe sturingsmogelijkheden van de gemeente.

We constateren dat veel van de geprogrammeerde activiteiten gericht zijn op het realiseren van de voorwaarden voor het ontwikkelen van projecten en het nemen van maatregelen. Activiteiten als het uitvoeren van onderzoeken en –studies, het opbouwen van netwerken en het ontwikkelen van projectvoorstellen leiden niet direct tot energiebesparing/duurzame opwekking, maar zijn wel noodzakelijk. De nadruk op dergelijke activiteiten past op zichzelf bij de startfase van nieuw beleid en zien we ook terug bij de andere gemeenten in de benchmark. Tegelijkertijd is het zo dat Deventer zich, gezien de korte termijn waarop het doel bereikt moet worden, maar een heel korte startfase kan permitteren.

In de Uitvoeringsagenda Duurzaamheid worden daarnaast diverse activiteiten genoemd die wel leiden tot daadwerkelijke opwekking van duurzame energie of tot energiebesparing. Voorbeelden zijn de realisatie van windmolens, de uitbreiding van warmtenetten, het realiseren van een klimaatneutraal Steenbrugge en het energiezuiniger maken van woningen. Er is echter niet gekwantificeerd welke energieopbrengst met deze activiteiten beoogd wordt. Er worden in de aanpak ook geen concrete activiteiten genoemd die gericht zijn op bedrijven en mobiliteit, terwijl in deze sectoren toch substantiële stappen te zetten zijn.

Het veelal ontbreken van beoogde kwantitatieve resultaten in relatie tot de in de aanpak geformuleerde activiteiten maakt dat de onderzoekers geen daadwerkelijke doorrekening hebben kunnen maken. Hiervoor ontbreken de cijfers en een eigen berekening maken van de (beoogde) resultaten valt buiten de reikwijdte van deze evaluatie. Desondanks verwachten wij dat de aanpak zoals vastgelegd in 2011 niet toereikend is voor het behalen van de doelstelling in 2030, met name gezien het grotendeels ontbreken van acties richting bedrijven en mobiliteit, twee significante bronnen van energieverbruik binnen de gemeente.

2.4 Randvoorwaarden voor het realiseren van de doelstelling

Uit de gevoerde interviews en de deskresearch blijkt dat de randvoorwaarden voor het realiseren van de doelstelling in de achterliggende periode onvoldoende waren.

- Er was vanuit het programma Duurzaamheid onvoldoende uitvoeringscapaciteit beschikbaar en daarmee niet op alle benodigde terreinen expertise aanwezig.
- De financiële middelen waren met name de laatste jaren ontoereikend (€40.000 per jaar op de gemeentelijke begroting in 2016 en 2017) en substantieel lager dan in de benchmark-gemeenten. Het beperkte budget in de afgelopen jaren vormde met name een beperking voor nieuwe ontwikkelingen waarbij de gemeente zelf aan zet is (en niet uitsluitend faciliteert). Hiervoor zijn diverse concrete voorbeelden vanuit de gemeentelijke organisatie naar voren gebracht. Een voorbeeld is het (complexe) warmtedossier waarvoor soms overheidsinvesteringen of zekerheidsstellingen nodig zijn. Door een gebrek aan middelen was dit niet mogelijk. Hetzelfde geldt voor monitoring en systematische vastlegging van

resultaten en onderzoeksgegevens. Maar ook bij de facilitaire rol is het ontbreken van een (beperkt) budget aan 'handgeld' lastig. Rondom mobiliteit zijn hierdoor in de achterliggende periode initiatieven van private partners blijven liggen of vertraagd.

- Duurzaamheid is (nog) niet breed genoeg verankerd in de gemeentelijke organisatie. Er is onvoldoende integrale sturing vanuit de organisatie op het onderwerp energie.
- In de interviews wordt als belangrijkste missende randvoorwaarde het ontbreken van voldoende commitment, richting en steun vanuit de politiek benoemd. Moties worden volgens respondenten lang bediscussieerd en halen het vaak niet. Deskresearch wijst uit dat van de 18 besluiten/amendementen/moties op het gebied van duurzaamheid (sinds 2011) er 8 zijn aangenomen. De aard van de voorliggende kwesties en de reden voor afwijzing verschilt en hebben wij binnen het bestek van deze evaluatie niet gedetailleerd kunnen bestuderen. We kunnen hieraan dus maar beperkt conclusies verbinden. Dat verhoging van het budget in de afgelopen periode door de raad is afgewezen is echter duidelijk. De deskresearch bevestigt de opinie van respondenten dat de gemeenteraad niet alles op alles zet om de doelstelling in 2030 te halen. Overigens wordt het budget voor de komende jaren (2018-2021) wel verhoogd, hier is een verandering gaande. Volgens de Programmabegroting 2018 en meerjarenbegroting 2019-2021 wordt het budget voor duurzaamheid en energieneutraliteit € 150.000 in 2018 en € 200.000 in de daaropvolgende jaren.

Het onderwerp Duurzaamheid is door de gemeenteraad in de achterliggende periode tot onderwerp van de Strategische Raadsagenda benoemd. Doel was om Duurzaamheid vanuit de gemeenteraad hiermee sterker te agenderen, meer vinger aan de pols te houden en duidelijker te kunnen sturen. In het kader van de Strategische Raadsagenda zijn enkele succesvolle bijeenkomsten rondom het thema klimaat/energie georganiseerd, waaronder een brede duurzaamheidsarena. De Strategische Raadsagenda heeft echter niet de versnellende en sturende werking gehad, die werd beoogd.

3 BEVINDINGEN KWALITEIT VAN DE UITVOERING

In onderstaande paragrafen worden de belangrijkste bevindingen en conclusies gepresenteerd ten aanzien van de kwaliteit van de uitvoering van het energiebeleid in Deventer.

Achtereenvolgens wordt ingegaan op:

- de gemeentelijke uitvoering van het klimaat-/energiebeleid;
- de samenwerking met andere bij het beleid betrokken partijen;
- de effectiviteit van de gemeentelijke inzet.

De vragen, indicatoren en normen die aan deze onderwerpen zijn gekoppeld zijn opgenomen in het normenkader in bijlage 2. In dit normenkader is tevens aangegeven of, gezien de bevindingen, aan de norm wordt voldaan.

3.1 Gemeentelijke uitvoering van het Uitvoeringsprogramma Duurzaamheid

In deze paragraaf staat de vraag centraal of door de gemeente adequaat invulling is gegeven aan de uitvoering van het beleid. Zijn de afgesproken activiteiten tijdig uitgevoerd? En hoe wordt het proces van de uitvoering van geprogrammeerde en tussentijds opgekomen activiteiten door externen beoordeeld?

3.1.1 Tijdige uitvoering geprogrammeerde activiteiten

In bijlage 3 is een overzicht opgenomen met daarin de stand van zaken ten aanzien van de activiteiten, zoals benoemd in de Uitvoeringsagenda Duurzaamheid. Uit het overzicht blijkt dat een belangrijk deel van de activiteiten conform de planning gerealiseerd is of in uitvoering is. De activiteiten op het gebied van biomassa zijn maar beperkt van de grond gekomen en de aanleg van warmtenetten vergt een lange adem. Ten aanzien van de verduurzaming van de bestaande woningvoorraad merken we op dat, afgezien van de realisatie van zonnepanelen, minder voortgang is geboekt dan beoogd. Zo heeft de 'blok-voor-blok regeling' niet de succesvolle uitvoering gekregen die was voorzien. Wel is recent een convenant met de provincie en de woningbouwcorporaties getekend voor een fossielvrije huursector in 2030. Dit convenant biedt goede kansen voor het boeken van toekomstige resultaten op energiegebied. Ook geeft de ontwikkeling van het woningabonnement een vervolg aan de blok-voor-blok regeling.

3.1.2 Waardering voor de uitvoering door de gemeente

In de interviews blijkt dat vanuit de meeste respondenten veel waardering hebben voor de inzet die gepleegd is door betrokken ambtenaren en voor hun flexibele opstelling en creatieve ideeën. Er is bewondering voor het feit dat zij, mede in het licht van de beperkingen in de randvoorwaarden, de afgelopen jaren zo hard hebben gewerkt en stappen voorwaarts hebben gezet.

Tegelijkertijd worden er ook kanttekeningen geplaatst. Voor de buitenwereld ontbreekt het aan samenhang in en overzicht van de gepleegde inzet. Ook heeft de gemeente in de ogen van respondenten te weinig gedaan om bedrijven bij de klimaat-/energieambitie te betrekken en niet altijd adequaat gereageerd op initiatieven vanuit het bedrijfsleven. Men realiseert zich dat één van de oorzaken hiervoor de krappe capaciteit is, maar ervaart het desondanks als een gemiste kans. In de interviews wordt daarnaast genoemd dat inzet op het stimuleren van

gedragsverandering vanuit de gemeente onvoldoende van de grond is gekomen. Tevens wordt benoemd dat er nog nauwelijks concrete activiteiten op het gebied van mobiliteit zijn ontplooid, terwijl er wel mogelijkheden waren.

In veel gesprekken komt naar voren dat de communicatie over het klimaat- en energiebeleid vanuit de gemeente te kort schiet. De gemeente communiceert niet voldoende over de eigen inzet en de visie daar achter. Bovendien worden kansen gemist om successen van de gemeentelijke organisatie én van partners te vieren en in de etalage te zetten. Dergelijke communicatie wordt belangrijk gevonden omdat er een inspirerende en stimulerende werking vanuit gaat.

3.1.3 Interne organisatie

Het energiebeleid wordt aangestuurd door een programmamanager en een programma-overstijgende regiemanager en wordt uitgevoerd door beleidsmedewerkers. Hoewel de regiemanager een positieve rol vervult bij het verankeren van de aandacht voor energiebeleid binnen de verschillende beleidsterreinen, is er nog geen sprake van een volledige interne verankering.

De onderzoekers constateren daarnaast dat het overzicht van de verschillende activiteiten op het gebied van energie en klimaat, de stand van zaken in de uitvoering en de geboekte resultaten onvolledig is. Dit geldt voor activiteiten in de Uitvoeringsagenda Duurzaamheid en voor activiteiten in andere gemeentelijke programma's. Er gebeurt veel ten aanzien van het energiebeleid vanuit verschillende sporen en op verschillende niveaus, maar een actueel totaalbeeld daarop ontbreekt. Om verschillende redenen is meer overzicht van lopende activiteiten van belang, bijvoorbeeld om hierover te kunnen communiceren met relevante partijen, om te zien of er nog hiaten zijn in de uitvoering en om te kunnen sturen op het daadwerkelijk afronden van opgepakte initiatieven.

Doordat een actueel overzicht ontbreekt, is het voor de onderzoekers onduidelijk hoe de inzet vanuit verschillende geledingen binnen de gemeentelijke organisatie op overkoepelend niveau aangestuurd wordt en vanuit welke visie op de voortgang en de nog te zetten stappen op weg naar doelbereik dit gebeurt.

Verder merken de onderzoekers op dat in het Uitvoeringsprogramma Duurzaamheid veel belang is toegekend aan communicatie met maatschappelijke partners om de gestelde doelen te kunnen bereiken. Ook in de optiek van de onderzoekers is communicatie essentieel in het creëren van de brede beweging die nodig is voor de energietransitie. In achterliggende jaren is echter onvoldoende sprake geweest van structurele communicatie vanuit de gemeente over het klimaat-/energiebeleid. Vanzelfsprekend is wel gecommuniceerd op het niveau van samenwerkingen, projectinitiatieven etc., maar er is te weinig aandacht besteed aan enthousiasmerende en wervende communicatie gericht op (potentiële) maatschappelijke partners. Uit de benchmark komt naar voren dat andere gemeenten actiever inzetten op communicatie, bijvoorbeeld door het etaleren van mooie voorbeelden in de stad, het verspreiden van een (digitale) nieuwsbrief, het periodiek organiseren van bijeenkomsten voor specifieke doelgroepen, het opzetten van LinkedIn-groepen etc.

De gemeente Deventer kiest er voor om de onderzoekslast beperkt te houden en de effectmonitoring zoveel mogelijk in te richten op basis van reeds beschikbare data. De onderzoekers achten dit, mede gezien het beperkte werkbudget, een logische keuze. Daarbij wordt wel opgemerkt dat er nu geen inzicht is in de CO₂-uitstoot ten gevolge van mobiliteit en dat hiermee het zicht op een factor van betekenis gemist wordt. Ten aanzien van de monitoring

constateren wij verder dat met een beperkte extra inzet op resultaatmonitoring (niveau van activiteiten en projecten), veel extra inzicht verkregen kan worden in de stand van de uitvoering. Dat inzicht kan vervolgens gebruikt worden als voeding voor communicatie met interne en externe partners en om de inzet waar nodig bij te sturen.

3.2 Samenwerking

Voor de geïnterviewde 'institutionele' partners (provincie, woningbouwcorporatie, Deventer Energie) geldt dat zij de samenwerking met de gemeente als prettig en zinvol ervaren. De gezamenlijke doelen en de onderlinge rolverdeling zijn helder, de gemeente investeert in de samenwerking en komt het eigen deel van de afspraken na.

Voor de meeste geïnterviewde bedrijven geldt echter dat zij zich onvoldoende uitgenodigd en uitgedaagd voelen. De gemeente geeft wel aan te willen faciliteren maar heeft geen concreet aanbod en geen helder aanspreekpunt richting bedrijven. Daarnaast wordt steun en erkenning voor duurzame initiatieven vanuit het bedrijfsleven gemist, ook op politiek en bestuurlijk niveau. De kansen om het energiebeleid 'mee te koppelen' met duurzame initiatieven van MKB Deventer en DKW, bijvoorbeeld in het kader van Deventer Duurzame Maakstad, worden volgens deze partijen bovendien onvoldoende benut. Uit de benchmark blijkt dat sommige andere gemeenten, zoals Zwolle en Nijmegen, de ambitie op energie explicieter koppelen aan innovatiekansen voor het bedrijfsleven, waardoor bedrijven directer in beeld zijn als partner in het realiseren van de opgave. Tilburg heeft een aparte stichting opgericht (MOED: Midden-Brabantse Ontwikkelingsmaatschappij voor Energie en Duurzaamheid), die initiatieven neemt en ondersteunt op het gebied van energiebesparing en duurzame opwek bij bedrijven. De energietransitie wordt hiermee ook meer onderdeel van de economische agenda. Handhaving van de verplichting die bedrijven hebben om energie-efficiency maatregelen met een korte terugverdientijd te implementeren is in Deventer nog niet aangegrepen als instrument. De benchmark gemeenten Tilburg, Nijmegen en Utrechtse Heuvelrug zetten hier wel op in, nadat gebleken is dat alleen stimuleringsmaatregelen te weinig effect sorteerden. In Zwolle wordt bewust niet op handhaving ingezet, maar op uitdagen en innovatie. De gemeente hoeft niet perse zelf de interactie en samenwerking met individuele burgers aan te gaan. Dit kan lopen via intermediaire partijen. De inmiddels – wegens succes – beëindigde Stichting Zon en de Deventer Energie Coöperatie zijn hiervan goede voorbeelden. Er zijn volgens respondenten echter ook andere (maatschappelijke) organisaties in Deventer die hiertoe door de gemeente sterker uitgenodigd en uitgedaagd zouden kunnen worden, zoals de Ulebelt, scholen en buurtverenigingen.

Uit de benchmark blijkt dat Deventer minder sterk dan andere gemeenten inzet op het initiëren en ondersteunen van samenwerkingsverbanden die (op termijn) een eigenstandige rol kunnen spelen in de energietransitie.

4 BEVINDINGEN DOELBEREIK

In onderstaande paragrafen worden de belangrijkste bevindingen en conclusies gepresenteerd ten aanzien van het doelbereik. Achtereenvolgens wordt ingegaan op:

- de geleverde prestaties;
- de gerealiseerde bijdrage aan energieneutraliteit in de periode 2011-2016;
- de vraag of het doel van klimaat-/energieneutraliteit in 2030 hiermee binnen bereik komt.

De vragen, indicatoren en normen die aan deze onderwerpen zijn gekoppeld zijn opgenomen in het normenkader in bijlage 2. In dit normenkader is tevens aangegeven of, gezien de bevindingen, aan de norm wordt voldaan.

4.1 Geleverde prestaties

In deze paragraaf zetten we de belangrijkste prestaties op het gebied van klimaat en energie in Deventer op een rij. Een deel van deze prestaties leidt direct tot energiebesparing en/of duurzame opwekking, andere prestaties zijn voorwaarden-scheppend. Allemaal leveren ze een belangrijke bijdrage aan de gemeentelijke ambitie. In het oog springende prestaties zijn:

- Grootschalige plaatsing van zonnepanelen op gemeentelijke gebouwen door middel van de subsidieregeling Stimulering Duurzame Energie. Het opgesteld vermogen (waaronder Zonnepark De Scheg) is 3 Megawatt.
- De oprichting van Deventer Energie. De energiecoöperatie levert energieadvies en speelde een belangrijke rol in de totstandkoming van het zonneroos-project op het dak van KonnecteD en in de realisatie van de twee windturbines.
- Realisatie van twee windturbines. In 2016 was de energieopbrengst van de turbines gezamenlijk 7,5 miljoen kWh.
- Plaatsing van zonnepanelen bij particulieren. In 2016 werd via particuliere zonnepaneel-installaties circa 8 miljoen kWh opgewekt, dat is ongeveer 8% van het particulier stroomgebruik.
- De ontwikkeling van het Woningabonnement dat consumenten de mogelijkheid biedt om hun woning energiezuiniger te maken zonder zelf extra te moeten investeren. Het woningabonnement bevindt zich nog in een pilotfase, maar verdere uitrol is kansrijk.
- De wijk Steenbrugge wordt gasloos en grotendeels energieneutraal gerealiseerd. De discussie rond een gasloos Steenbrugge leidde bovendien tot drie belangrijke ontwikkelingen:
 - De woningbouwcorporaties gaan op termijn fossiele brandstoffen uitbannen.
 - De commerciële markt maakte een 180 graden zwaai en stuurde zelf aan op het concept waarin geen gas voorkwam, ondanks dat de business case ten tijde van besluitvorming niet geheel sluitend was.
 - De gemeente heeft vanaf juli 2017 als uitgangspunt: nergens meer gas bij ontwikkellocaties, gecombineerd met een optimaal duurzaamheidspakket.
- Realisatie van de financieringsmogelijkheid van Bedrijvenparkmanagement Deventer voor grote zonprojecten bij bedrijven ten bedrage van 3,5 miljoen euro (middelen uit SDE-regeling). Vanuit dit fonds zijn momenteel 1.300 panelen geïnstalleerd en er is financiële ruimte voor enkele duizenden extra panelen.

- Het nieuwe Stadkantoor kent een zeer goede energieprestatie (bijna energieneutraal)
- Het recent gesloten convenant met de Woonbedrijf Ieder1, Rentree Wonen en de provincie voor een fossielvrije huursector biedt goede aanknopingspunten voor een gezamenlijke investering.
- De ontwikkeling van een aanpak voor financierbare cases voor integrale, gemeentelijke gebiedsvernieuwing in samenwerking met Apeldoorn en Zwolle: TRANSFORM 1.0 (conceptfase).
- Diverse verbeteringen in de openbare ruimte, zoals een geleidelijke invoering van LED-verlichting, duurzaam asfalt en gescheiden afvalinzameling en -verwerking.

Voor een belangrijk deel van deze prestaties geldt dat zij zonder inspanning van de gemeente niet mogelijk waren geweest. De gemeentelijke inzet heeft op deze onderdelen het verschil gemaakt.

4.2 Doelbereik 2011-2016

4.2.1 Doelbereik kwalitatief

Als we het doelbereik in de achterliggende periode op basis van feedback van respondenten buiten de gemeentelijke organisatie kwalitatief beoordelen, dan concluderen wij dat in Deventer nog niet de brede maatschappelijke beweging op gang is gekomen die nodig is voor een energietransitie op korte termijn. Ook is het fundament hiervoor nog niet volledig gelegd. Respondenten wijzen in dit verband met name op een gebrek aan communicatie, aan brede betrokkenheid vanuit het bedrijfsleven en aan activiteiten gericht op het vergroten van de betrokkenheid van (groepen) bewoners.

Wel zijn er diverse goede aanzetten gegeven. Zo is de doelstelling breed bekend en wordt de ambitie '2030' door veel partijen onderschreven, zowel binnen als buiten de gemeentelijke organisatie. De gemeente heeft goede en productieve netwerkcontacten met partijen op uiteenlopende niveaus van lokaal tot internationaal. Er zijn onlangs concrete en ambitieuze afspraken gemaakt met de woningbouwcorporaties en er wordt intergemeentelijk samengewerkt. Ook heeft Deventer een energiecoöperatie waar inwoners zich bij kunnen aansluiten.

Energie in Beeld - CO2-uitstoot in Mton Deventer									
Jaar	Particulier CO2 (Mton)				Bedrijven CO2 (Mton)			Opwek CO2 (Mton)	Totaal CO2 (Mton)
	Elektra	Gas	Totaal	Per woning	Elektra	Gas	Totaal		
2011	64,3	88,6	152,9	0,0044	246,0	140,0	386,0	-9,2	529,7
2012	63,4	86,1	149,5	0,0043	243,5	122,9	366,4	-8,0	507,9
2013	62,4	84,0	146,4	0,0042	242,7	125,0	367,7	-7,1	507,0
2014	60,2	80,9	141,1	0,0041	233,0	113,6	346,6	-9,5	478,2
2015	59,8	80,5	140,3	0,0040	226,8	112,2	339,0	-11,8	467,5
2016	59,4	80,5	139,9	0,0039	224,3	112,5	336,8	-13,5	463,2
2011-2016			-8,50%	-11,40%				46,7%	-12,6%

4.2.2 Kwantitatief

Het kwantitatieve resultaat kan op twee manieren uitgedrukt worden. Ten eerste in energie-eenheden (elektriciteit en warmte), waarbij gestreefd wordt naar een toename van de hoeveelheid duurzaam opgewekte energie en een afname van de hoeveelheid gebruikte energie (energiebesparing). En ten tweede in tonnen (vermeden) CO₂-uitstoot. Wij beperken ons hier tot het bespreken van het resultaat in (tonnen) CO₂-reductie aangezien dit het beste aansluit bij de monitoring door de gemeente zelf.

Volgens de gemeentelijke monitoring is in de periode 2011-2016 een reductie van 16,4%, ofwel 3,3% CO₂ per jaar gerealiseerd. Dit wijkt enigszins af van de cijfers die beschikbaar zijn in de landelijke monitor 'Energie in Beeld' van netbeheerders Liander, Stedin en Enexis. Volgens de cijfers uit Energie in Beeld is in de periode 2011-2016 een CO₂-reductie van 12,6% bereikt, gemiddeld een ruime 2,5% per jaar (www.energieinbeeld.nl):

De verschillen worden volgens de onderzoekers waarschijnlijk veroorzaakt doordat in de gemeentelijke monitoring, in aanvulling op de gegevens uit Energie in Beeld, de CO₂-reductie als gevolg van de invoering van gescheiden afvalverwerking, aanpassingen in groenbeheer en openbare verlichting is meegenomen.

In beide gevallen is sprake van een grotere CO₂-reductie dan de beoogde 2%, zoals opgenomen in de gemeentelijke begroting. Bovendien heeft Deventer van de vijf gemeenten in de benchmark, volgens Energie in Beeld, in de periode 2011-2016 het best gepresteerd. Het is relevant om daarbij in gedachten te houden dat Deventer ook de meest ambitieuze doelstelling heeft. Een beknopte vergelijking is opgenomen in onderstaande tabel:

Ontwikkelingen in 5 gemeenten 2011-2016			
Bron: Energie in Beeld			
	Ambitie	CO₂-uitstoot 2011 (Mton)	Reductie 2011-2016
Deventer	2030	529,7	-12,6%
Nijmegen	2045	813,8	-11,6%
Tilburg	2045	921,8	-4,5%
UHR	2035	213,2	-9,7%
Zwolle	2050	619,8	-9,7%

Kijkend naar het doelbereik in de achterliggende periode is het belangrijk om mee te wegen dat – volgens de gemeentelijke Uitvoeringsagenda Duurzaamheid – de CO₂-emissie in de periode tot 2021 met gemiddeld 4,5 % per jaar gereduceerd moet worden. Dat is aanzienlijk meer dan de 2% uit de begroting. Bij het bepalen van dit percentage is de gemeente uitgegaan van een CO₂-reductiescenario volgens een s-curve, waarbij na een aanlooperperiode sprake is van een versnelling in de reductie vanaf 2018. Volgens dit reductiescenario kan tot en met 2017 een beperktere reductie dan de gemiddelde 4,5% per jaar nog steeds in lijn zijn met de doelstelling en daarmee betekenen dat de gemeente op koers ligt.

Bij het bovenstaande moet tot slot nog de kanttekening worden geplaatst dat gegevens over de CO₂-uitstoot als gevolg van mobiliteit niet zijn meegenomen, terwijl mobiliteit wel onderdeel is van de doelstelling. Dit betekent dat de opgave in werkelijkheid groter is dan hierboven is weergegeven.

4.3 Doelbereik richting 2030

In de achterliggende periode heeft de gemeente Deventer, uitgedrukt in het percentage CO₂-reductie en ondanks de krappe capaciteit en middelen, een goede stap gezet op weg naar klimaat-/energieneutraliteit, ook in vergelijking met andere gemeenten. De gemeente heeft in die periode geacteerd in een landelijke politieke context waarin 'duurzaamheid' niet hoog op de agenda stond (dit is najaar 2017 veranderd met het nieuwe kabinetsakkoord). In de eerste fase van de energietransitie is veel noodzakelijk voorbereidend werk verricht, dat niet tot (grote) kwantitatieve resultaten leidt, maar hiervoor wel de basis legt. In sommige elementen van dit voorbereidende werk is Deventer zeer voortvarend en trendsettend gebleken. Voorbeelden zijn het woningabonnement en het convenant voor een fossielvrije huursector. Op andere belangrijke aspecten, zoals het stimuleren van een brede beweging en het betrekken van bedrijven, is minder vooruitgang geboekt. Het fundament voor de brede beweging die nodig is voor de energietransitie, is in Deventer nog onvoldoende gelegd.

In de gemeentelijke aanpak zijn nog weinig concrete activiteiten opgenomen gericht op CO₂-reductie vanuit mobiliteit en op energiebesparing en duurzame opwekking bij bedrijven, terwijl daarvan wel een grote impact uit gaat op de doelstelling. Er is in deze sectoren ook zonder inzet van de gemeente in achterliggende jaren wel van alles gebeurd, maar de dalende trend zwakt af, terwijl intensivering noodzakelijk is om het tempo er in te houden. Zeker gezien het feit dat de hogere economische groei mogelijk niet gepaard gaat met hogere energie-efficiency en dus tot een toenemend energieverbruik bij bedrijven zal kunnen leiden.

De gemeente gaat, zoals in voorgaande paragraaf vermeld, uit van een reductiescenario in de vorm van een s-curve, waarbij het omslagpunt in de energietransitie verwacht wordt in 2018. Technologie kan zich snel ontwikkelen, maar er lijken het komende jaar nog geen grote doorbraken te verwachten. Voor een versnelling van de transitie is het daarnaast belangrijk dat institutionele barrières, bijvoorbeeld op het gebied van fiscaliteit en landelijke wet- en regelgeving, beslecht worden. Er zijn vooralsnog geen tekenen dat dit de komende vier jaar op grote schaal zal gebeuren. Daarmee is de kans klein dat de verwachte versnelling – op grond van omgevingsfactoren – al in het komende jaar in zal zetten.

De resultaten in ogenschouw nemend en de termijn die nog rest tot 2030 constateren wij dat de ambitie Deventer Klimaat-/energieneutraal in 2030 nu *niet* binnen bereik is.

5 SUCCESFACTOREN

In onderstaande paragrafen wordt ingegaan op de belangrijkste succesfactoren die uit het onderzoek naar voren zijn gekomen. We putten daarbij zowel uit de benchmark in andere gemeenten, als uit de gesprekken in Deventer en de uitkomsten van de Energietafel (meningen van ervaringsdeskundigen). De succesfactoren zijn onderverdeeld naar:

- **Beleid**
- **Uitvoeringsstrategie** (rollen en verantwoordelijkheden)
- **Interne organisatie**
- **Samenwerking**
- **Randvoorwaarden**

Beleid

- **Koppeling klimaat-/energiedoelstelling en economische/sociale kansen**
In de interviews en de benchmark komt naar voren dat een enthousiasmerende werking uitgaat van het leggen van een expliciete koppeling tussen de klimaat-/energiedoelstelling enerzijds en economische ontwikkeling/innovatie en sociale kansen in de gemeente anderzijds. Maak gedurfd energiebeleid tot een 'unique selling point' van (bijvoorbeeld) bedrijventerreinen om innovatieve bedrijvigheid aan te trekken. Dit maakt het kansrijker om het bedrijfsleven en relevante kennisinstellingen bij de doelstelling te betrekken. Bovendien kan hiermee het intern draagvlak bij andere beleidsvelden worden vergroot.
- **Ontwikkelen routekaart**
Het, samen met partners, opstellen van een routekaart (scenario's) met concrete doelen voor de korte, middellange en lange termijn voor de totale opgave maakt inzichtelijk wat er nodig is om de ambitie te realiseren en welke inzet de verschillende partijen daarvoor moeten plegen. Het faciliteert ook het maken van keuzes. Een routekaart maakt bovendien duidelijk waarop gestuurd en gemonitord moet worden.

Uitvoeringsstrategie

- **Expliciet maken verschillende rollen gemeente in opgave**
Het helpt, o.a. in de communicatie met externe partijen, als in de uitvoeringsstrategie een onderscheid gemaakt wordt naar delen van de opgave die vragen om een proactieve en regisserende opstelling van de gemeente (bijvoorbeeld het komen tot gasloze wijken, het vinden van locaties voor duurzame energieopwekking en het handhaven van wettelijke kaders) en delen waarin de gemeente vooral het initiatief van anderen stimuleert en faciliteert.
- **Meekoppelen met bottom-up initiatieven**
Door mee te koppelen met lopende/startende bottom-up initiatieven op het gebied van duurzaamheid, ook als deze 'Klimaat' of 'Energie' niet als primaire aanvliegroute hebben, kan worden ingespeeld op reeds gevormde netwerken en beweging op het vlak van verduurzaming. Voorbeelden zijn initiatieven op het gebied van circulaire economie.
- **Communiceren over successen**
Successen uitdragen is volgens veel respondenten een belangrijke factor in het creëren van intern en extern draagvlak en voor het binnenhalen van externe financiering. Dit kunnen

(juist) ook projecten zijn die de gemeente niet zelf heeft geïnitieerd of gefaciliteerd, maar die bottom-up zijn gestart en gerealiseerd.

- **Ontzorgen**
Om een brede maatschappelijke beweging te krijgen waarin niet alleen de 'groene elite' meedoet is het van belang om particulieren en bedrijven te 'ontzorgen'. Maak het makkelijk om energie te besparen en toegang tot kennis en financiering te krijgen waar dat nodig is. In Zwolle zijn er positieve ervaringen met het ondersteunen en stimuleren van bewoners via een Wijkonderneming.

Interne organisatie

- **Ambtenaren en bestuurders met lef**
Een belangrijke succesfactor zijn ambtenaren en bestuurders die het lef hebben om te experimenteren en buiten de gebaande wegen te gaan. Respondenten geven aan dat dit ook voor Deventer geldt. Voorbeelden die worden genoemd zijn de vasthoudendheid ten aanzien van de plaatsing van windmolens (lef) en, meer recent, de ontwikkeling van het woningabonnement en de intergemeentelijke samenwerking in TRANSFORM (experimenteren)..
- **Integratie van de doelstelling in andere beleidsterreinen**
In deze fase van het klimaat- en energiebeleid is een apart beleidsprogramma en uitvoeringsspoor nog noodzakelijk, zo blijkt uit de verschillende gesprekken binnen en buiten Deventer. Tegelijkertijd is integratie van de doelstelling in andere beleidsterreinen essentieel. Vanuit ruimtelijke ordening, economie, mobiliteit, plattelandontwikkeling, vastgoed en wonen moet actief meegewerkt worden aan de doelstelling. In het verlengde hiervan wordt collegiaal bestuur genoemd als een succesfactor in het bereiken van een integrale opgave als energie-en klimaatneutraliteit.

Samenwerking

- **Mede-eigenaarschap netwerken van sleutelpartijen**
Een netwerk van sleutelpartijen die mede-eigenaar worden van de ambitie en zich gezamenlijk inzetten voor het maken van een aantal grote slagen, kan een flinke impuls geven aan het doelbereik. Een goed voorbeeld is het Nijmeegse Energieconvenant, waarin een aantal grote energieverbruikers in een periode van 3 jaar 10% energie bespaard hebben. Van het convenant met de huursector kan in Deventer in toekomstige jaren eenzelfde werking uitgaan.
- **Inzet op een brede beweging van kleinere partijen**
Naast de betrokkenheid van grote partijen wordt de aanwezigheid van een brede beweging van kleinere bedrijven, inwoners en maatschappelijke organisaties genoemd als een belangrijke factor. Als de samenleving het wil, dan kan uiteindelijk niemand meer om de doelstelling heen.
- **Heldere vraag en helder aanbod**
Als voor externe partners helder is wat vraag én aanbod van de gemeente zijn, wordt makkelijker tot samenwerking gekomen. Voor succesvolle co-creatie is wederkerigheid van belang.

Randvoorwaarden

- **Focus op het binnenhalen van externe financiering**
Voldoende financiële middelen zijn een belangrijke randvoorwaarde voor het realiseren van

de doelstelling, maar het beschikken daarover is in de meeste gemeenten een probleem. Het binnenhalen van externe financiering blijkt een belangrijke succesfactor. Bijvoorbeeld het binnenhalen van een SDE-subsidie voor het realiseren van grootschalige pv-projecten, particuliere investeringen in windturbines of middelen voor het uitvoeren van haalbaarheidsstudies en pilotprojecten. De gemeente Deventer werkt op dit moment aan verschillende innovatieve modellen voor financiering van de energietransitie.

- Een voldoende groot en divers (gemeentelijk) team
Een grote opgave, zoals energieneutraliteit moet voldoende bemenst zijn om enerzijds de lijn vast te houden en anderzijds nieuwe kansen goed te adresseren. Het team moet bestaan uit meerdere personen met verschillende inhoud, competenties en netwerken. Dit is in Deventer momenteel onvoldoende het geval.
- Actief werken aan politiek draagvlak
Steun vanuit de politiek voor de ambitie en het politieke commitment om op weg daar naar toe moeilijke keuzes te maken, blijken onontbeerlijk voor een voortvarende aanpak. In sommige gemeenten is het politiek commitment 'vanzelfsprekend' in andere gevallen is het vasthouden ervan een voortdurend punt van aandacht. Het is dan van belang om voor de politiek inzichtelijk te maken welk effect activiteiten gehad hebben, wat de stand in het doelbereik is, welke stappen nog gezet moeten worden en welke keuzes daarbinnen mogelijk zijn. Het werken met scenario's of een routekaart draagt daaraan bij (zie hierboven). Breed draagvlak en enthousiasme onder inwoners en bedrijven voor de klimaat- en energiedoelstelling zijn voor de politiek eveneens van groot belang en daarin dient continu geïnvesteerd te worden.

6 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

6.1 Conclusies

Op basis van de bevindingen en de geïdentificeerde succesfactoren concluderen de onderzoekers het volgende:

Doelbereik

De in de begroting vastgelegde ambitie van 2% CO₂-reductie per jaar is bereikt. De gemeente Deventer scoort in vergelijking met de 4 andere gemeenten uit de benchmark bovendien goed op de gerealiseerde CO₂ emissiereductie in de periode 2011-2016.

De gemeente constateert in de Uitvoeringsagenda Duurzaamheid echter dat in de periode tot 2021 een reductie van de CO₂-uitstoot met gemiddeld 4,5% per jaar nodig is. Afhankelijk van de gekozen bron bedroeg de CO₂-reductie in Deventer in de periode 2011-2016 per jaar gemiddeld 3,3% (gemeentelijke monitoring) of 2,5% (Energie in Beeld). Uitgaande van de door de gemeente gehanteerde s-curve voor het doelbereik zou de gemeente nog op koers kunnen liggen om de ambitie klimaat-/energieneutraal in 2030 te realiseren. De in de s-curve ingebouwde versnelling vanaf 2018 is, gezien de huidige technologische ontwikkeling en institutionele barrières, echter niet realistisch.

Gezien de kwantitatieve resultaten tot op heden, het vooralsnog ontbreken van een brede maatschappelijke beweging en de verwachting dat een significante versnelling van de energietransitie in 2018 niet realistisch is, constateren wij dat de ambitie Deventer Klimaat-/energieneutraal in 2030 nu echter *niet* binnen bereik is.

Beleid

De doelstelling van de gemeente Deventer is niet voor alle partijen volledig helder: is het klimaatneutraal of energieneutraal in 2030? Hoewel dit onderscheid niet direct van invloed is op de opgave, kunnen beide doelstellingen wel tot een andere aanpak leiden om de doelstelling te bereiken. Het doel van de gemeente Deventer, klimaat- of energieneutraal in 2030, is ambitieus, ook in vergelijking met veel andere gemeenten. De doelstelling wordt binnen en buiten de gemeente echter wel breed gedragen, onder meer als middel om een hoge ambitie vast te houden.

De in de Uitvoeringsagenda Duurzaamheid beschreven aanpak biedt slechts beperkt inzicht in de kwantitatieve bijdrage van deze aanpak aan het realiseren van de doelstelling. Het is onvoldoende duidelijk op welke wijze en in welke mate de verschillende maatregelen bijdragen aan de doelstelling. Voor de buitenwereld ontbreekt het ook aan samenhang in de activiteiten van het energiebeleid en aan inzicht in de achterliggende visie

Governance

De visie op de invloed en benodigde rollen van de gemeente in de Uitvoeringsagenda Duurzaamheid is juist, maar deze is onvoldoende uitgewerkt in een visie op governance waarin duidelijk wordt wat de gemeente kan en gaat doen om te zorgen dat de brede maatschappelijke beweging die nodig is voor het realiseren van de doelstelling, ook daadwerkelijk op gang komt.

In de uitvoeringsstrategie in de Uitvoeringsagenda Duurzaamheid missen enkele belangrijke elementen, zoals een identificatie van sleutelpartijen in het bereiken van de ambitie, de

gewenste balans in de presterende, netwerkende en responsieve overheid en een visie op het beschikbaar krijgen van financiële middelen.

Uitvoering

Niet aan alle randvoorwaarden, benodigd voor het realiseren van de doelstelling, is voldaan in de periode 2011-2017. Het ontbrak aan uitvoeringscapaciteit en expertise, financiële middelen, integrale verankering van energiebeleid in de gemeentelijke organisatie en commitment, richting en steun vanuit de politiek.

De in de Uitvoeringsagenda Duurzaamheid opgenomen activiteiten liggen echter wel grotendeels op schema. Enkele uitzonderingen daargelaten zijn de activiteiten conform de planning gerealiseerd of in uitvoering.

De gemeente heeft de samenwerking met maatschappelijke partners op een goede manier ingevuld. Het merendeel van deze partners beoordeelt de samenwerking positief. De inzet en de betrokkenheid van de direct betrokken beleidsmedewerkers wordt door externen, rekening houdend met de beperkt beschikbare capaciteit, ook breed gewaardeerd. Echter, bedrijven worden door de gemeente nog onvoldoende uitgenodigd en uitgedaagd. Kansen voor meekoppelen met activiteiten van MKB Deventer en DKW worden onvoldoende benut.

Monitoring en Communicatie

Er is in de afgelopen jaren te weinig gecommuniceerd over het energiebeleid en de behaalde successen. Hierdoor zijn kansen blijven liggen om bij te dragen aan de voor de transitie noodzakelijke brede maatschappelijke beweging.

De monitoring van uitvoering van activiteiten is onvolledig. Ook ontbreken in de monitoring gegevens over de CO₂-uitstoot ten gevolge van mobiliteit.

6.2 Aanbevelingen

Het onderzoek leidt tot de volgende aanbevelingen:

Doelbereik

Om het uiterst ambitieuze doel, energieneutraal in 2030, te kunnen bereiken dient het tempo van energiebesparing en duurzame energieopwekking substantieel te worden versneld. Hiertoe moeten de juiste randvoorwaarden worden gecreëerd en dient de inzet op alle fronten te worden geïntensiveerd.

Beleid

Koppel het energiebeleid explicieter dan op dit moment gebeurt aan economische kansen en innovatie en aan sociale ontwikkeling. Hiermee kan het politiek draagvlak worden vergroot, kunnen dwarsverbanden met andere beleidsterreinen binnen de gemeentelijke organisatie worden gecreëerd en kunnen maatschappelijke partners worden uitgedaagd.

Creëer een routekaart waarin de ambitie in kwantitatieve zin wordt uitgesplitst naar de beleidsprioriteiten en hieraan gekoppelde acties, eventueel op basis van verschillende scenario's. Illustreer met de routekaart de samenhang in het brede pallet aan activiteiten en koppel deze aan termijnen. Houdt hierbij rekening met natuurlijke vervangingsmomenten (gasnet, elektriciteitsnet, etc.) en investeringstermijnen. Maak voor deze routekaart een heldere

keuze voor het beleidsdoel: klimaatneutraal of energieneutraal in 2030. Onderbouw deze keuze en leg uit wat hiervan de consequenties zijn.

Formuleer binnen de verschillende beleidsprioriteiten praktische en aansprekende doelstellingen voor de korte en middellange termijn waar partijen concreet mee aan de slag kunnen gaan en over kunnen communiceren.

Versterk de integratie van de aandacht voor klimaat en energie binnen de verschillende beleidsterreinen van de gemeentelijke organisatie door onderdelen van het energiebeleid onder te brengen in andere programma's en de haalbaarheid van een 'energieparagraaf' voor gemeentelijke besluiten (opnieuw) te onderzoeken. Zet het ruimtelijke beleid van de gemeente actief in voor de energietransitie, bijvoorbeeld door een energieparagraaf op te nemen in bestemmingsplannen en inzicht te verschaffen in de ruimtelijke mogelijkheden voor de opwekking van duurzame energie.

Werk de beleidsprioriteit 'mobiliteit' op een volwaardige manier uit in concrete beleidsopgaven. Ontwikkel aansprekende doelstellingen voor de korte en middellange termijn, bijvoorbeeld op het gebied van elektrische mobiliteit ("Mobiliteit in de Deventer binnenstad binnen 10 jaar volledig elektrisch") en koppel deze doelstellingen aan economische kansen en innovatie. Maak op basis van de 'Notitie duurzame mobiliteit' die eerder dit jaar is verschenen concrete keuzes. Neem de opgave ten aanzien van mobiliteit ook op in de cijfers (monitoring en doelbereik).

Bepaal de omvang van de benodigde duurzame energieopwekking, maak in overleg met stakeholders keuzes in de energiemix, breng potentiële locaties in kaart en laat zien op welke wijze investeringen in duurzame energieopwekking kunnen worden gefaciliteerd.

Governance

Maak expliciet welke balans de gemeente nastreeft ten aanzien van de presterende, netwerkende en responsieve overheid en hoe deze keuze gekoppeld is aan de routekaart. Ontwikkel in lijn met deze keuze een meer concrete strategie voor het creëren van een brede maatschappelijke beweging, met aandacht voor de rollen van de gemeente en maatschappelijke partners. Breng hiertoe sleutelpartijen in het bereiken van de ambitie systematisch in kaart.

Maak duidelijk op welke wijze het werken aan bewustwording en gedragsverandering met betrekking tot de klimaat/energie-opgave zal worden ingevuld. Besteed hierbij aandacht aan de rol van het onderwijs en de inzet van bestaande netwerken. Formeer bijvoorbeeld een kerngroep van partijen (grote bedrijven, kennisinstellingen, woningcorporaties, energiecoöperatie, etc.) die zich samen opwerpen als voortrekkers in en ambassadeurs van de beoogde energietransitie. Formuleer in samenspraak enkele concrete projecten/ambities die door deze kerngroep opgepakt gaan worden.

Maak duidelijk op welke manier (externe) financiering zal worden aangetrokken en wat de rol hierbij is van de gemeente en maatschappelijke partners.

Uitvoering

Creëer de juiste randvoorwaarden voor een succesvolle uitvoering. Op dit moment is de gemeentelijke inzet in termen van budget en personele capaciteit niet in lijn met de ambitieuze doelstelling. Om de beleidsprioriteiten adequaat en in het benodigde tempo op te pakken is een substantiële extra investering nodig. Dit is ook van belang met het oog op de geloofwaardigheid naar de maatschappelijke partners. Hiermee is inmiddels een start gemaakt: volgens de

Programmabegroting 2018 en meerjarenbegroting 2019-2021 wordt het budget voor duurzaamheid en energieneutraliteit verhoogd.

Zet de samenwerking met 'institutionele' partners (zoals provincie, woningbouwcorporatie, Deventer Energie) voort. Deze samenwerking wordt als prettig en zinvol ervaren en levert resultaten op. Blijf actief inzetten op de ontwikkelingen rondom het woningabonnement en Transform.

Intensiveer de focus op het bedrijfsleven en creëer een aanspreekpunt voor bedrijven. Maak duidelijk hoe het energiebeleid raakt aan de verschillende sectoren, hoe meegekoppeld kan worden met andere duurzaamheidsthema's waarmee bedrijven aan de slag zijn of gaan (zoals circulaire economie of Deventer Duurzame Maakstad), welke partners een sleutelrol kunnen vervullen in de samenwerking met het bedrijfsleven en op welke wijze dit wordt ingevuld. Ga hiertoe het gesprek aan met het (georganiseerde) bedrijfsleven, zoals MKB Deventer, DKW, parkmanagement en koploperbedrijven. Benut de samenwerking ook om gezamenlijk te opereren richting andere overheden, zoals provincie en Brussel.

Monitoring en Communicatie

Zet in op een meer volledige en actuele resultaatmonitoring ten behoeve van bijsturing (bijvoorbeeld binnen de te ontwikkelen routekaart) en van de communicatie met interne en externe partners.

Het verdient aanbeveling om meer werk te maken van structurele communicatie over het klimaat-/energiebeleid en de uitvoering daarvan. Communiceer successen van de gemeente zelf en van partners in de Deventer samenleving om andere partijen te stimuleren en te motiveren. Maak met praktische communicatie, die eventueel via intermediaire partijen kan verlopen, aan uiteenlopende doelgroepen duidelijk welke bijdrage zij aan de energieopgave kunnen leveren. Sluit aan bij bijeenkomsten en evenementen van (potentiële) partners om daar de opgave en de mogelijkheden onder de aandacht te brengen. Faciliteer communicatie-initiatieven van derden.

BIJLAGE 1 NORMENKADER

Vraag	Indicator	Norm	Beoordeling
Aanpak energiebeleid			
1. Kan met de gekozen aanpak van het duurzaamheidsbeleid (beleidsprioriteiten, activiteiten en projecten) in potentie een voldoende bijdrage geleverd worden aan het bereiken van de duurzaamheidsdoelstelling: energieneutraliteit in 2030?	PJ duurzame energieopwekking en energiebesparing waar de beleidsprioriteiten en uitvoering van de daarbij horende activiteiten gezamenlijk (in potentie) toe leiden.	De (potentiële) duurzame energieopwekking en energiebesparing uit de geprogrammeerde activiteiten leiden tot een gemiddelde jaarlijkse CO2-reductie van 4,5% in de periode tot 2021.	Nee. Geprogrammeerde activiteiten zijn niet allen te kwantificeren maar lijken gezamenlijk niet op te tellen tot de benodigde energiebesparing/ duurzame opwekking aangezien activiteiten gericht op bedrijfsleven en mobiliteit (twee grote energieverbruikers) ontbreken.
2. Zijn de door de gemeente gekozen rollen en verantwoordelijkheden in lijn met het ambitieniveau van de eigen duurzaamheidsdoelstelling?	Beschikbaarheid van analyse van benodigde gemeentelijke interventies vooraf voor het bereiken van de ambitie (logical framework) Beschikbaarheid van een visie op governance van de 'energietransitie' Visie van externen op deze rollen en verantwoordelijkheden (zie vraag 3)	Gekozen rollen en verantwoordelijkheden sluiten aan bij de interventies die nodig zijn om de ambitie te bereiken, de visie op governance van de energietransitie en de wettelijke mogelijkheden	Ja en nee. Gekozen rollen sluiten op hoofdlijnen aan. Uitwerking is echter onvoldoende concreet en onvolledig.
3. Hoe worden de door de gemeente gekozen rollen en verantwoordelijkheden beoordeeld door externen die in het duurzaamheidsbeleid mede aan zet	Tevredenheid, betrokkenheid en initiatief van genoemde partijen	Positief oordeel door externen	Overwegend positief. Er is echter behoefte aan een meer concrete uitwerking en meer proactieve invulling van de rollen en verantwoordelijkheden.

zijn, zoals burgers, bedrijven, maatschappelijke organisaties?			
4. Welke kansen en belemmeringen voor het realiseren van de gemeentelijke ambitie zien deze externen en hoe verhouden deze kansen en belemmeringen zich tot de gekozen rollen en verantwoordelijkheden?	Deze vraag is gericht op leren en op vooruitkijken. Vormt wel onderdeel van het evaluatiekader, maar er worden geen normen aan gekoppeld		Zie bijlage 2, verslag van de Energietafel
5. Zijn de randvoorwaarden voor het realiseren van de duurzaamheidsdoelstelling voldoende aanwezig ?	Beschikbaarheid van financiële middelen Uitvoeringscapaciteit Kennis en expertise Integratie van het onderwerp in andere beleidsterreinen, netwerk, regelgeving etc.	Voldoende middelen Voldoende uitvoeringscapaciteit Voldoende kennis en expertise Voldoende afstemming in beleid en uitvoering Hoeveel nodig is, wordt gaandeweg het onderzoek bepaald	Onvoldoende
6. Hoe verhoudt de ambitie en aanpak van de gemeente Deventer zich tot die van andere Nederlandse gemeenten?	Doelstelling, tijdpad, strategie, middelen van de verschillende gemeenten	Hiervoor wordt geen norm gesteld. Het betreft immers geen wettelijke taak van gemeenten en gemeenten zijn vrij om hun eigen ambitie te bepalen.	Zie bijlage 4 Mini-benchmark
Doelbereik			
7. Wat is het in de periode 2011-2017 gerealiseerde doelbereik van de aanpak van het duurzaamheidsbeleid in Deventer? Het betreft hier de gerealiseerde outcome, te weten de gerealiseerde bijdrage aan energieneutraliteit in termen van petajoules (PJ) energiebesparing en PJ duurzame energieopwekking of CO2-reductie.	CO2-reductie	4,5% CO2-reductie per jaar in de periode tot 2021	Lager dan de doelstelling. In de periode 2011-2016 een gemiddelde jaarlijkse CO2-reductie van 3,3% volgens gemeentelijke monitoring en van 2,5% volgens Energie in Beeld.

<p>8. Wat is het in de periode 2011-2017 gerealiseerde doelbereik op de gestelde beleidsprioriteiten? Het betreft hier de output, te weten de geleverde prestaties op de gestelde prioriteiten zoals de verduurzaming van het warmtenet en de realisatie van windturbines.</p>	<p>Geleverde prestatie per beleidsprioriteit en voorgestelde activiteit</p>	<p>Prestaties zijn conform de uitvoeringsagenda</p>	<p>Prestaties op de meeste onderdelen gelijk aan duurzaamheidsagenda. Op sommige aspecten minder.</p>
<p>9. Komt met het tot op heden gerealiseerde doelbereik het einddoel in 2030 binnen bereik?</p>	<p>Gerealiseerd percentage energiebesparing en duurzame opwekking/ CO2-reductie in relatie tot het einddoel. Voortgang op de geformuleerde beleidsprioriteiten</p>	<p>40% CO2-reductie tot 2021 ->4,5% per jaar. De voortgang op de door de gemeente geformuleerde beleidsprioriteiten is in lijn met de door de gemeente gehanteerde kwantitatieve planning.</p>	<p>Nee, Mede gezien het ontbreken van signalen dat de komende jaren een aanzienlijke versnelling in CO2-reductie te verwachten is.</p>
<p>10. Hoe verhoudt het doelbereik in de gemeente Deventer zich met de voortgang die andere Nederlandse gemeenten boeken?</p>	<p>Percentage energiebesparing (bedrijven en particulieren) en duurzame energieopwekking (PJ wind, zonne-energie, biomassa etc.)</p>	<p>Hiervoor wordt geen norm gesteld. Het betreft immers geen wettelijke taak van gemeenten en gemeenten zijn vrij om hun eigen ambitie te bepalen.</p>	<p>Deventer presteert met 12,6% CO2-reductie in de periode 2011-2016 beter dan de andere benchmarkgemeenten. Deventer heeft ook een hogere ambitie.</p>
<p>11. Wat betekent dit voor de ambitie en aanpak van de gemeente Deventer?</p>	<p>Deze vraag is gericht op leren en op vooruitkijken. Vormt wel onderdeel van het evaluatiekader, maar er worden geen normen en beoordeling aan gekoppeld.</p>		

Kwaliteit van de uitvoering			
12. Is door de gemeente Deventer adequaat gewerkt aan de prioriteiten en activiteiten uit het uitvoeringsprogramma? (Interne organisatie)	Tijdige uitvoering van de geplande activiteiten Juiste inzet van mensen en middelen Goede werkprocessen Goede communicatie met internen en externen	Input, throughput en planning waren/zijn goed afgestemd op de prioriteiten en activiteiten.	Uitvoering op onderdelen adequaat: inzet van ambtenaren, tijdige uitvoering merendeel activiteiten. Beschikbaarheid middelen onvoldoende. Communicatie onvoldoende.
13. Hoe is in de periode 2011-2017 de samenwerking tussen de bij de duurzaamheidsdoelen betrokken partijen verlopen?	Samenstelling netwerk Ondernomen (gezamenlijke) activiteiten in het netwerk Waardering van de samenwerking Gezamenlijke beleving van de ambitie Sturing op gezamenlijke activiteiten	Een goed functionerend netwerk met een evenwichtige samenstelling van partijen Een gedeelde agenda op het gebied van duurzaamheid (ambitie en activiteiten) Doeltreffende governance	Samenwerking met een deel van het netwerk goed. Een ander deel van het netwerk (rondom bedrijven en mobiliteit) ontbreekt nog.
14 a. Hebben de externe partijen de (door de gemeente) verwachte rollen en verantwoordelijkheden op zich genomen?	Door de externe partijen uitgevoerde activiteiten en geleverde prestaties	Activiteiten en prestaties conform de uitvoeringsagenda	Ja
14 b. Zijn tussen gemeente en externe partijen heldere afspraken gemaakt over de uit te voeren activiteiten en te leveren prestaties?	Vastgelegde en bekrachtigde afspraken	Activiteiten en prestaties die zijn benoemd in de Uitvoeringsagenda zijn bekrachtigd in afspraken tussen partijen	Ja, voor zover het activiteiten met 'institutionele' partners betreft. Met overige partners zijn nauwelijks concrete afspraken gemaakt.
15 a. Heeft de gemeente op een adequate wijze invulling gegeven aan haar rol en verantwoordelijkheid in de samenwerking met externe partijen?	Verrichte activiteiten in het netwerk Gepleegde interventies Uitgevoerde communicatieactiviteiten Ter beschikking gestelde middelen Tevredenheid externe partners	Rollen en verantwoordelijkheden zoals geformuleerd in de uitvoeringsagenda en/of, indien afwijkend: rollen benodigd voor het realiseren van de gemeentelijke doelstelling	Afgesproken activiteiten uitgevoerd. Gepleegde interventies effectief. Rolinvulling (nog) onvolledig.

<p>15 b. Is de gemeentelijke inzet effectief gebleken in die zin dat de energiedoelstelling daarmee meer binnen bereik is gekomen, dan zonder gemeentelijk beleid en uitvoering het geval was geweest?</p>	<p>Activiteiten/initiatieven die zonder gemeentelijke inzet niet waren uitgevoerd/genomen Netwerken die zonder gemeentelijke inzet niet waren gevormd Prestaties die zonder gemeentelijke inzet niet waren geleverd Hoeveelheid energie bespaard/ duurzaam opgewekt door gemeentelijke activiteiten CO2 bespaard door gemeentelijke activiteiten</p>	<p>De gemeentelijke inzet heeft een wezenlijke bijdrage geleverd aan de gerealiseerde CO2/energiebesparing en/of duurzame energieopwekking</p>	<p>Ja, gemeentelijke inzet effectief</p>
<p>Succes- en faalfactoren, leerpunten en aanbevelingen</p>			
<p>16. Wat bleken in de periode 2011-2017 in Deventer de belangrijkste succes- en faalfactoren in de duurzaamheidsaanpak?</p>	<p>Deze vragen zijn vooral gericht op leren en op vooruitkijken en sterk kwalitatief van karakter. Ze vormen wel onderdeel van het evaluatiekader, maar er worden geen indicatoren, normen en beoordeling aan gekoppeld</p>		
<p>17. Welke succes- en faalfactoren worden door andere gemeenten gesignaleerd in hun eigen duurzaamheidsaanpak?</p>			
<p>18. Wat kan van de aanpak van andere Nederlandse gemeenten en andere partijen buiten Deventer worden geleerd?</p>			

19. Welke leer- en verbeterpunten zijn er – terugkijkend – te formuleren voor de duurzaamheidsaanpak van de gemeente Deventer?			
20. Welke aanbevelingen kunnen op basis van de verkregen inzichten en de actuele ontwikkelingen in de context van het klimaat- en energiebeleid geformuleerd worden met het oog op een succesvolle aanpak van het duurzaamheidsbeleid in Deventer? Het betreft hier zowel de ambities als de aanpak.			

BIJLAGE 2 BELEIDSRECONSTRUCTIE

In deze bijlage is, ten behoeve van de evaluatie van het duurzaamheidsbeleid van de gemeente Deventer de inhoud van de belangrijkste beleidsdocumenten op een rij gezet.

De evaluatie beslaat de periode 2011 – heden. Voor de reconstructie van het beleid nemen we echter ook de Duurzaamheidsvisie uit 2009 mee, omdat hierin de basis voor het klimaat-/energiebeleid gelegd is.

Visie Duurzaam Deventer, Koersdocument voor het Milieubeleidsplan 2009-2014 (april 2009)

Dit document bevat de belangrijkste keuzes die naar het inzicht van het college van B&W van Deventer nodig zijn om Deventer in de breedte (niet alleen energie) duurzaam te maken. Het is volgens de inleiding niet het milieubeleidsplan zelf, maar een opmaat daar naar toe. Op de website van de gemeente Deventer wordt echter wel naar het Koersdocument verwezen als zijnde het Milieubeleidsplan 2009-2014 (<https://www.deventer.nl/milieu>). Dit doet vermoeden dat geen separaat Milieubeleidsplan is vastgesteld. In het Koersdocument wordt gesteld dat gelijktijdig met het Milieubeleidsplan drie deelplannen opgeleverd zullen worden: een Klimaatplan, Ecologie-visie en Afvalplan. Bij de evaluatoren is op dit moment echter nog geen Klimaatplan bekend.

In de Duurzaamheidsvisie wordt m.b.t. klimaat en energie de volgende ambitie verwoord (pag. 19):

“Onze ambitie is dat Deventer in 2030 klimaatneutraal is. Toegespitst op energie betekent dat, dat heel Deventer is overgeschakeld op duurzame energiebronnen en per saldo geen CO2 toevoegt aan de atmosfeer. Daarbij tellen we uiteraard ook het verkeer mee. Het restje CO2-uitstoot in 2030 wordt gecompenseerd door een surplus aan duurzaam opgewekte energie in Deventer. Duurzame energiebronnen zijn zon, wind, waterkracht en biomassa.”

Om dit te bereiken wordt inzet op de volgende thema's voorgesteld: woningbouw, gemeentelijke gebouwen, verkeer en vervoer, duurzame energie en bedrijven (pag. 20). In de Duurzaamheidsvisie worden, gekoppeld aan deze thema's de volgende meer of minder concrete opgaven genoemd:

Thema	Subthema	Opgave/norm
Woningen ³	Algemeen	samenwerken met woningcorporaties, energiebedrijven en ontwikkelaars
	Nieuwbouw	> 200 woningen: vrijwel energieneutraal. < 200 50% verscherpt energieprestatieniveau t.o.v. wettelijke norm.
	Bestaande bouw	huurwoningen 50% energiezuiniger in 20 jaar. Particulieren stimuleren met financiële en technische ondersteuning via een energieloket

³

De in de Duurzaamheidsvisie genoemde ambities t.a.v. woningbouw sluiten aan op landelijke ambities uit het Klimaatakkoord tussen Rijk en VNG uit 2007 en een landelijk Convenant Energiebesparing Corporatiesector uit 2008.

	Bewonersgedrag	We zetten fors in op vernieuwende vormen van (klimaat)communicatie
Gemeentelijke organisatie	Gebouwen	Energiezuinig nieuw stadskantoor
	Energieopwekking	Zelf opwekken van duurzame energie op daken (geen norm gesteld)
	Verlichting	Openbare verlichting CO2-neutraal (geen termijn genoemd)
	Inkoop	100% duurzame inkoop (geen termijn genoemd)
Verkeer en vervoer	Bevorderen fietsen	Uitvoeren van ambitieuze maatregelen om fietsers 'voor te trekken' (snelle verbinden, extra stallingen,
	OV	Klimaatneutraal via de aanbesteding (geen termijn genoemd)
	Overige	Faciliteren tankstations voor duurzame brandstoffen, bevorderen elektrisch vervoer, verminderen zoekkilometers in de stand
Bedrijven	Energiehuishouding	Structurele samenwerking met bedrijven waarmee we ten minste 4 % per jaar energie besparen en/of duurzame energie opwekken. Doorvertaling van afspraken in vergunningen.
	Bedrijventerreinen	Bedrijvenpark A1 voorbeeld van C2C
Duurzame Energie		In 2020 wordt 10 % van de energie die binnen de gemeentegrenzen wordt gebruikt duurzaam opgewekt door grootschalige en/of collectieve toepassing van zonne- en windenergie en het inzetten van biomassa.
Bodem		Op dit terrein komen we als gemeente met nadere voorstellen.

Over participatie en samenwerking zegt de Duurzaamheidsvisie het volgende: “De beïnvloedingsmogelijkheid van de gemeentelijke overheid alleen is onvoldoende om de gewenste resultaten te bereiken. We zetten daarom in op het vormen van een maatschappelijke coalitie waarin de kennis en uitvoeringskracht die in Deventer aanwezig is, wordt samengebracht. Onderdeel hiervan wordt de Deventer Klimaatop; een jaarlijkse bijeenkomst waarop we de ambities en resultaten van deze coalitie presenteren en bespreken. We denken aan de oprichting van een Duurzaam EnergieBedrijf waarin burgers en bedrijven kunnen participeren.” (pag. 42-43)

Coalitieakkoord Deventer 2010-2014. Naar een nieuw Evenwicht in Deventer (april 2010)

In 2010 wordt een nieuw Coalitieakkoord vastgesteld. Duurzaamheid wordt genoemd als één van de rode draden in het collegeprogramma. Over klimaat/energie wordt gezegd: “Een energieneutraal Deventer is het streven. Daar zetten we op in.” In dit document is dus geen sprake van klimaatneutraliteit maar van energieneutraliteit als doelstelling.

Acties en instrumenten die genoemd worden om deze ambitie te realiseren, zijn: het ondersteunen van energiezuiniger bouwen en wonen dan volgens de landelijke energieprestatie-eisen vereist is, het ondersteunen van corporaties bij het isoleren van de woningvoorraad, een ondersteuningsregeling voor particuliere woningen, het plaatsen van collectieve zonnecollectoren op een groot aantal gebouwen en een duurzaamheidsparagraaf voor gemeentelijke inkoop.

Verder wordt gesteld dat de Visie Duurzaam Deventer vertaald dient te worden in een uitvoeringsprogramma. De Uitvoeringsagenda Duurzaamheid, die in 2011 verschijnt, is daarvan het resultaat.

Uitvoeringsagenda Duurzaamheid. Op weg naar een Duurzaam Evenwicht (oktober 2011)

Doelstelling

Hoewel in de Uitvoeringsagenda Duurzaamheid het verschil tussen klimaatneutraal en energieneutraal wordt uitgelegd, blijft er toch enige onduidelijkheid bestaan over de daadwerkelijke doelstellingen doordat in het document en in andere communicatie-uitingen de beide termen door elkaar gehanteerd worden. In het hoofdstuk waarin wordt ingegaan op de definities van energie- en klimaatneutraal wordt, in afwijking op het Coalitieakkoord, maar in lijn met de Duurzaamheidsvisie geschreven dat de gemeente Deventer de ambitie heeft om in 2030 klimaatneutraal te zijn: "Volgens de definitie houdt dit neutraliteit in voor alle broeikasgassen, met gebruik van compensatiemaatregelen." In het voorwoord van de Uitvoeringsagenda wordt eveneens benoemd dat een klimaatneutraal Deventer in 2030 het doel is (pag.5). In de inleiding op pagina 7 wordt eerst gesteld dat een energieneutraal Deventer het streven is, maar vervolgens wordt op dezelfde pagina geschreven dat de gemeente met de vaststelling van de agenda een bestuurlijke bekrachtiging wil geven van de marsroute naar klimaatneutraliteit. In het hoofdstuk over monitoring wordt tot slot melding gemaakt van de mogelijkheid van een herformulering van de gemeentelijke doelstelling van klimaatneutraliteit naar energieneutraliteit (pagina 41). Er wordt echter niet aangegeven of dit ook zal gebeuren/is gebeurd, waardoor de opmerking hierover lastig te duiden is.

In het Raadsvoorstel behorende bij de Uitvoeringsagenda Duurzaamheid wordt gesproken van een klimaatneutraal Deventer in 2030.

Beleidsprioriteiten

Om het doel energieneutraliteit/klimaatneutraliteit in 2030 te kunnen bereiken worden acht beleidsprioriteiten genoemd:

- tot stand brengen van de productie en toepassing van biogas en de uitbreiding en verduurzamen van het warmtenet in Deventer;
- initiëren van een duurzaam dienstenbedrijf in een coöperatieve vorm;
- toepassen van subsidieloze oplossingen zonne-energie;
- verduurzamen van de bestaande woningvoorraad;
- realiseren van twee windturbines langs de A1;
- realiseren van een klimaatneutraal Steenbrugge;
- realiseren van een klimaatneutraal stadskantoor;
- reduceren van het energieverbruik van de eigen gemeentelijke activiteiten.

In een aparte Excel-bijlage bij deze Beleidsreconstructie is een overzicht opgenomen waarin de acht beleidsprioriteiten en de daarmee samenhangende concrete opgaven en activiteiten zijn uitgewerkt. Uit dit overzicht valt af te lezen welke prestaties van de gemeente en de gemeentelijke partners verwacht worden. Daarbij moet opgemerkt worden dat uit het document zelf niet duidelijk wordt wat de looptijd van het uitvoeringsprogramma is. Voor sommige activiteiten is een duidelijk einddatum genoemd, maar dat is niet altijd het geval.

In de Uitvoeringsagenda wordt geconstateerd dat alleen het realiseren van de bovengenoemde acht beleidsprioriteiten onvoldoende is om het energie-/klimaatdoel te halen. Er is ook een verbreding nodig van en verbinding met activiteiten op andere beleidsgebieden zoals mobiliteit,

ruimtelijke ordening, water etc. Hiervoor worden in een Kansenskaart (pag. 34-35) diverse mogelijkheden genoemd.

Kwantitatieve opgave

Om te kunnen bepalen welke kwantitatieve resultaten geboekt moeten worden is het belangrijk inzage te hebben in de energieopgave in de gemeente Deventer. Deze is in de Uitvoeringsagenda verwoord op basis van gegevens uit een inventarisatie van adviesbureau BuildDesk (pag. 35):

Maatregel	Bijdrage in warmte (in PJ primair)	Bijdrage in elektra (in PJ primair)	Bijdrage in brandstof (in PJ primair)
Energiebesparing woningen	1,2	0	0
Energiebesparing zakelijk	0,9	1,6	0
Wind	-	1,5	0
Zon-PV	-	0,9	0
Zonnecollectoren	0,2	-	0
Biomassa	0,5	-	0
Aardwarmte	PM	-	0
Besparing op brandstof voor mobiliteit	0	0	PM
Totale bijdrage	2,8	4	0
Totaal benodigd	4,3	4,2	3

Het overzicht wordt slechts beperkt toegelicht en is daardoor niet heel gemakkelijk te interpreteren. We nemen aan dat het hier om energie per jaar gaat en dat de totale bijdrage het potentieel aan duurzame energieopwekking / - besparing aangeeft. We nemen aan dat 'totaal benodigd' dan gelijk staat aan de opgave op jaarbasis.

De cijfers zijn volgens de toelichtende tekst gebaseerd op maximale inzet per energiebron. Als bronnen niet maximaal kunnen worden ingevuld, dan moet dit op een andere manier gecompenseerd worden. Ook bij maximale invulling moet nog 1,7 PJ⁴ anders worden ingevuld, bijvoorbeeld door de toepassing van aardwarmte. In de Uitvoeringsagenda wordt er van uitgegaan dat de klimaattransitie via een s-curve verloopt, met een fase van voorontwikkeling een fase van versnelling en een fase van stabilisatie. Hieruit wordt geconcludeerd dat, om het einddoel te halen, in de periode tot 2021 40% van de totale doelstelling gerealiseerd moet worden.

4

We nemen aan dat tot dit cijfer gekomen is door de totaal benodigde warmte en energie (4,2 PJ + 4,3 PJ) te verminderen met de totale bijdrage aan warmte en energie (2,8 PJ + 4 PJ). De laatste kolom wordt in de berekening klaarblijkelijk niet meegenomen.

In de Monitor en Evaluatie 2016 Duurzame Energie Deventer worden iets andere cijfers gepresenteerd voor het energieverbruik in het referentiejaar 2011:

*Berekening bij benadering. O.a. de verdeling ruimteverwarming/verwarming van water is hierop van invloed.

Organisatie

In de Uitvoeringsagenda wordt duidelijk gemaakt dat het overgrote deel van de duurzaamheidsopgave een zaak is van bedrijven en burgers, zonder dat de overheid daarop direct invloed kan uitoefenen. Daarom kiest de gemeente voor een faciliterende rol van samenwerken en co-creëren: ruimte laten waar dat kan en actief beleid waar dat nodig is. Ook financieel is volgens de Uitvoeringsagenda vooral inzet van private partijen nodig. Het gaat in de energietransitie om grote bedragen en risicovolle investeringen die voor de gemeenten niet te beheersen zijn. Bovendien is, volgens de Uitvoeringsagenda, een belangrijk deel van de investering rendabel. In deze gevallen gaat het om commerciële exploitaties waarvoor overheidsfinanciering niet nodig is. De gemeente zal het zoeken ondersteunen naar businessmodellen die aansluiten op de financieringswensen van burgers. Ook wordt gekeken naar de mogelijkheid van garantstellingen voor grote investeringen door private partijen. De wens om te komen tot participatie van burgers staat ook centraal in de communicatie. Er wordt ingezet op moderne marketingcommunicatie. In de samenwerking zijn ook publieke partners zoals woningcorporaties en andere overheden van belang. Met hen worden convenanten gesloten.

Bestuursakkoord Deventer 2014-2018. Deventer: voor elkaar. (ongedateerd)

In 2014 treedt een nieuw college aan en wordt een nieuw bestuursakkoord gesloten. "Onze ambitie blijft: 'Deventer klimaatneutraal in 2030'", valt in dit document te lezen. Om dit te bereiken wordt de volgende inzet voorgesteld: verduurzaming van de woningvoorraad in samenwerking met corporaties, particuliere verhuurders en (verenigingen van) eigenaren; actief delen van kennis met huishoudens en bedrijven; het geven van het goede voorbeeld door verduurzaming van maatschappelijk vastgoed (bibliotheek, musea, stadhuis etc.); hanteren van duurzaamheid als één van de EMVI-criteria bij gemeentelijke bouwprojecten; stimuleren van kleinschalige energieopwekking en bijdragen aan grootschalige opwekking landelijk; voorrang in vergunningprocedures voor ruimtelijke initiatieven met extra inzet op duurzaamheidsaspecten.

	Gas (m3)	In PJ	Stroom (kWu)	In PJ	CO2 (ton)
Particulieren	49.800.000		109.700.000		157.000
Bedrijven	78.600.000		416.800.000		382.000
Totaal	128.400.000	4.5 PJ*	526.500.000	1.9 PJ	539.000
<i>Mobiliteit</i>					222.000
<i>Totaal inclusief mobiliteit</i>					761.000

Bestuursopdracht Duurzame Energie, april 2016

In 2016 wordt een Bestuursopdracht Duurzame Energie afgegeven. Met de Bestuursopdracht maakt het College duidelijk dat het zal doorgaan met het uitvoeren van de 'Uitvoeringsagenda duurzame energie (2011 - 2018)', die voorheen nog Uitvoeringsagenda Duurzaamheid heette. "De doelstelling Deventer Energieneutraal in 2030 blijft gehandhaafd", zo stel de Bestuursopdracht. Wel is sprake van een beperkt begrotingskader (40.000 euro werkbudget).

In de Bestuursopdracht wordt dus niet meer gesproken van klimaatneutraliteit maar van energieneutraliteit, zoals ook in het Coalitieakkoord 2010-2014 het geval was. Om deze ambitie te realiseren, wordt gekozen voor een focus op drie speerpunten:

1. verduurzaming woningbouw
2. duurzame mobiliteit
3. verduurzaming bedrijven en bedrijventerreinen.

Daarbij valt op dat volgens de Bestuursopdracht duurzame mobiliteit ook al tot de beleidsprioriteiten hoorde in de Uitvoeringsagenda. Duurzame mobiliteit wordt in de Uitvoeringsagenda echter wel genoemd, maar niet als speerpunt/beleidsprioriteit. Aan de beleidsprioriteiten/speerpunten wordt in de bestuursopdracht geen verdere uitwerking gegeven.

Begroting

In de scriptie van Marlène Vermeij 'De rol van de gemeente Deventer in de Lokale Energietransitie' (april 2017) wordt aangegeven dat het jaarlijks beschikbaar budget is gedaald van 340.000 euro per jaar naar 40.000 euro per jaar als gevolg van 'bezuinigingen en een terugtrekkende overheid'. Onderstaand overzicht, dat is afgeleid uit opeenvolgende begrotingen van de gemeente Deventer, toont deze bijstelling van het budget.

Begroting programma duurzaamheid/ energie	
<i>jaar</i>	bedrag in euro's
2011	onbekend
2012	466.000
2013	340.000
2014	200.000
2015	240.000
2016	40.000
2017	40.000

Begroting periode 2018-2021

De 'Programmabegroting 2018 en Meerjarenbegroting 2019-2021' laat zien dat er in de periode 2018-2021 meer budget wordt vrijgemaakt voor het duurzaamheidsbeleid en energiebeleid in Deventer. Voor 2018 wordt een bedrag van € 150.000 gereserveerd en voor de daaropvolgende jaren € 200.000 per jaar.

Constateringen n.a.v. beleidsreconstructie

Naar aanleiding van de beleidsreconstructie constateren wij dat:

- Er op wisselende momenten, wisselende doelstellingen gehanteerd zijn en er zelfs verschillende termen gebruikt zijn binnen één document:

Bron	Doelstelling
Visie Duurzaam Deventer (2009)	Klimaatneutraal in 2030
Coalitieakkoord Deventer 2010-2014. Naar een nieuw Evenwicht in Deventer (april 2010)	"Een energieneutraal Deventer is het streven".
Uitvoeringsagenda Duurzaamheid. Op weg naar een Duurzaam Evenwicht (oktober 2011)	Klimaatneutraal in 2030. Er wordt één keer energieneutraal in 2030 genoemd.

Raadsvoorstel behorende bij de Uitvoeringsagenda	Klimaatneutraal in 2030
Bestuursakkoord Deventer 2014-2018. Deventer: voor elkaar.	Klimaatneutraal in 2030
Bestuursopdracht Duurzame Energie, april 2016	Ergieneutraal in 2030. "De doelstelling Deventer Ergieneutraal in 2030 blijft gehandhaafd."

- De opgaven, activiteiten en speerpunten door de jaren heen variëren zonder dat echt duidelijk is waar deze wijzigingen op gebaseerd zijn. Te denken valt aan nieuwe berekeningen, voortschrijdend inzicht in besparingspotentieel of een wijzigende context. Dit wordt in de betreffende documenten niet expliciet gemaakt. Mogelijk liggen hier onderzoeken of overleggen aan ten grondslag waar niet naar wordt verwezen. In het kader van terugkijken en vooruitkijken is het echter wel van belang inzicht te hebben in de achtergronden voor wijzigingen in beleid en uitvoering, de mate waarin externe partners bij de keuzes zijn betrokken, etc. Om hierover helderheid te krijgen zijn nog aanvullende bronnen nodig.
- De opgaven, activiteiten en speerpunten worden deels uitgewerkt in SMART doelstellingen, deels niet. Hierdoor kan niet altijd worden beoordeeld wat de opgave exact is en of deze binnen de gestelde tijd is gerealiseerd of naar verwachting binnen de gestelde tijd gerealiseerd kan worden. Dit beperkt de mogelijkheden voor evaluatie. In sommige gevallen betekent dit dat wel gekeken kan worden of invulling is gegeven aan een inspanningsverplichting, maar dat geen uitspraken kunnen worden gedaan over resultaatverplichtingen.

BIJLAGE 3 STAND VAN ZAKEN UITVOERING BELEIDSPRIORITEITEN

In onderstaand overzicht wordt in beeld gebracht wat eind 2017 de stand van zaken is in de uitvoering van de beleidsprioriteiten, zoals vastgelegd in de Uitvoeringsagenda Duurzaamheid 2011.

prioriteit/doel	Toelichting	Activiteiten	Stavaza Activiteiten	Doelbereik
Doel: Tot stand brengen van de productie en toepassing van biogas en uitbreiding en verduurzaming van het warmtenet in Deventer.	Voor het bereiken van dit doel wordt regionaal samengewerkt met uiteenlopende partijen.	<p><i>Korte termijn acties:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. onderzoek naar mogelijke locaties voor nieuwe ketelhuizen voor het warmtenet; 2. inventarisatie bij bedrijven van de vraag naar warmte en andere vormen van duurzame energie; 3. in regionaal verband per 1 januari 2012 komen tot een intentieafpraak met partijen die als uitvoerder van de Groen Gas Hub Salland willen optreden; 4. indiening van een regionale SDE+-subsidieaanvraag. <p><i>Middellange termijn acties:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 5. realisatie van de Groen Gas Hub Salland per 2017; 6. verdere uitbreiding van het warmtenet in Deventer; 7. verbinden van verschillende vormen van biomassa. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Loopt op dit moment. Heeft hoge prioriteit van alle partijen. 2. Onderzoek is in 2015 uitgevoerd door CCS. Dus afgerond. 3. Is vanuit de provincie afgeblazen omdat het niet haalbaar is gebleken. 4. Zie 3. Is niet doorgegaan. Er is in 2016 wel een ELENA aanvraag toegekend voor meerdere projecten waaronder ontwikkeling van een warmtenet op Kloosterlanden. Wij zijn daarin bezig met de ontwikkeling van een biogasleiding naar een chemisch bedrijf (BYK). 5. Zie 3. Afgeblazen 6. Is in volle ontwikkeling met netbeheerder, EnNatuurlijk (warmtebedrijf), provincie en bedrijfsleven. 7. Gebeurt ad hoc. Is feitelijk voor de lange termijn niet zo effectief (veel zgn. punt tot punt verbindingen die niet koppelbaar zijn). Dus voor echt meters maken geen oplossing. 	Biogas beperkt individueel toegepast. Niet regionaal zoals in 2011 bedoeld. Het warmtenet wordt momenteel uitgebreid en vernieuwd .

<p>Doel: Initiëren van een duurzaam dienstenbedrijf in een coöperatieve vorm</p>	<p>Samen met Woonbedrijf leder1 onderzoeken van de mogelijkheid om te komen tot een energiecoöperatie in Deventer. Het doel is de oprichting van een coöperatieve vereniging Lokale Duurzame Energie (LDE) Deventer samen met lokale stakeholders. Hiermee worden meerder doelen gediend: verbinden van lokale initiatieven, mogelijk maken van goedkope collectieve energie-inkoop, verbinden van de lokale productie van zonne- en windenergie.</p>	<p><i>Korte termijn acties:</i> 1 opstellen van een businesscase waarin de haalbaarheid van het initiëren van een energiecoöperatie wordt vastgesteld; 2 op basis van de uitkomsten van het genoemd onderzoek de maatregelen uitwerken voor het initiëren van een energiecoöperatie.</p> <p><i>Middellange termijn acties:</i> 3 uitbreiden en verbreden lokale energiecoöperatie met andere vormen van energietransitie; 4 verbinden van duurzame energiebedrijven met regionale initiatieven; 5 komen tot regionaal netwerk van financiële instellingen verbonden aan initiatieven van energietransitie.</p>	<p>1. Gerealiseerd. Energiecoöperatie is opgericht in 2013 2. Idem 3. Continue proces. Ook verantwoordelijkheid van Energiecoöperatie zelf. 4. Ja, Continue proces. Steeds nieuwe partijen. 5. Ja. Is via Woningabonnement op de kaart gezet. Is complexer gebleken dan verwacht</p>	<p>Energiecoöperatie opgericht. Echter niet met het oorspronkelijk beoogde ledental. Collectieve inkoop is mogelijk gemaakt door Stichting Zon Deventer. Via Provincie initiatieven met elkaar verbonden.</p>
<p>Doel: Toepassen van subsidieloze oplossingen voor zonne-energie</p>	<p>De gemeente zoekt naar toepassingsmogelijkheden waarvoor geen subsidie nodig is en die toch interessant genoeg zijn voor partijen om in deel te nemen</p>	<p><i>Korte termijn acties:</i> 1 opstellen van een businesscase waarin de haalbaarheid van toepassing van subsidieloze oplossingen voor zonne-energie wordt vastgesteld; 2 verbinden van lokale initiatieven (zowel van bedrijven als burgerinitiatieven); 3 delen van kennis met omliggende gemeenten in West-Overijssel en in de Stedendriehoek.</p> <p><i>Middellange termijn acties:</i> 4 verbinden van de doelstelling met de te initiëren energiecoöperatie en de verduurzaming van bestaande woningvoorraad; 5 verder doorontwikkelen van de financiële modellen, ook naar andere energiebronnen.</p>	<p>1. Ja in meerdere vormen en door meerdere partijen. Met name Stichting Zon Deventer is hier voortrekker van geweest. En momenteel Deventer Energiecoöperatie 2. Ja continue proces. 3. Idem 4. Idem. Deventer Energie zit hier aan kop. 5. Ja heeft prioriteit. Ook in lobby naar Den Haag (via om. Woningabonnement) vanwege landelijke/fiscale belemmeringen,</p>	<p>Ja. Met name via Zon Deventer.</p>

<p>Doel: Verduurzamen van de bestaande woningvoorraad (isoleren, verhogen EPC-waarden)</p>	<p>Deventer heeft 43.000 woningen waarvan 18.000 huurwoningen en 25.000 particuliere woningen. Om in de periode tot 2030 het gewenste aantal woningen aan te pakken, is een forse opschaling nodig naar ruim 2000 woningen per jaar. Daarom kiest Deventer er voor een strategische alliantie van corporaties, bedrijfsleven, gemeenten en andere partijen samen te stellen die als een karavaan door de stad trekt om buurten of straten aan te pakken.</p>	<p><i>Korte termijn acties:</i> 1 in samenwerking met de deelnemende partijen komen tot een integrale aanpak 2 feitelijke start van de "blok-voor-blok karavaan" 3 verbinden van lokale initiatieven (zowel van bedrijven als burgerinitiatieven); 4 delen van kennis met omliggende gemeenten in West-Overijssel en in de Stedendriehoek. <i>Middellange termijn acties:</i> 5 verbinden van de doelstelling met de te initiëren energiecoöperatie en het komen tot subsidieloze oplossingen voor o.m. zonnepanelen; 6 verder doorontwikkelen van de financiële modellen waarin het element van waardeontwikkeling van woningen nadrukkelijk een rol speelt.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Samenwerking met woningbouwcorporaties, bouwbedrijven ed. 2. Start Blok voor Blok in 2012. Gerealiseerd 3. Gerealiseerd. 4. Kennis delen continue proces. Zowel in West-Overijssel als Cleantechregio. 5. Gerealiseerd via energieloket door Deventer Energie 6. Gerealiseerd. Woningabonnement uitrol in Deventer en Overijssel en opschaling landelijk. 	<p>Blok-voor-blok regeling heeft niet opgeleverd wat beoogd werd. In de achterliggende periode zijn geen 2000 woningen per jaar substantieel verduurzaamd. Convenant met woningbouwcorporaties voor aardgasvrije huursector onlangs gesloten.</p>
<p>Doel: Realiseren 2 windturbines langs de A1.</p>	<p>Oorspronkelijk was de ambitie plaatsing van drie windmolens, waarbij er bij 1 windmolen ruimte is voor participatie door burgers. De raad heeft op 20 juli 2011 besloten de plaatsing van twee windturbines langs de A1 mogelijk te maken en besloten tot een zoekopdracht naar aanvullende locaties voor een derde windmolen.</p>	<p><i>Korte termijn acties:</i> 1 Komen tot een nieuwe verdeling van de 2 windturbines waarbij participatie tot zijn recht komt. 2 Feitelijke uitvoering project. <i>Middellange termijn acties:</i> 3 verbinden van de doelstelling met de te initiëren energiecoöperatie en het komen tot subsidieloze oplossingen voor o.m. zonnepanelen; 4 zoeken naar aanvullende locaties voor windturbines 5 verder doorontwikkelen van de financiële modellen</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Gerealiseerd 2. Gerealiseerd 3. Gerealiseerd 4. Nog niet gerealiseerd 5. Continue proces, oa woningabonnement 	<p>Gerealiseerd. Participatie door certificaten via Deventer Energie (25 % eigendom).</p>

<p>Doel: Realiseren van een klimaatneutraal Steenbrugge</p>	<p>Door de economische crisis worden de plannen tijdelijk aangehouden. Bij een doorstart van het project Steenbrugge, zal de doelstelling klimaatneutraliteit nadrukkelijk uitgangspunt zijn. Hierbij zullen wij ook richting geven aan de wijze van energievoorziening.</p>	<p><i>Korte termijn acties:</i> – uitvoering van de acties conform de planning van het project Steenbrugge <i>Middellange termijn acties:</i> – verbinden van de doelstelling met de te initiëren energiecoöperatie en het komen tot subsidieloze oplossingen voor o.m. zonnepanelen;</p>	<p>1. Steenbrugge wordt grotendeels energieneutraal ontwikkeld. 2. Wordt gerealiseerd. Breder dan alleen energiecoöperatie.</p>	<p>Wordt momenteel ontwikkeld, grotendeels conform doelstelling.</p>
<p>Doel: Realiseren van een klimaatneutraal stadskantoor</p>	<p>Er is een nota met uitgangspunten voor het nieuwe stadskantoor opgesteld. De duurzaamheidsambities zijn uitgedrukt in verschillende meetmethodes waarbij gekeken wordt naar energie, materiaal, water, afval en gezondheid. De conclusie is dat voor het compact voorlopig ontwerp waarvoor het College heeft gekozen voldaan wordt aan alle prestatie indicatoren. Daarnaast heeft B en W besloten de energievoorziening van het stadhuis op label A voor monumenten te brengen.</p>	<p>Korte en middellange termijn acties: – uitvoering van de acties conform het project stadhuiskwartier.</p>	<p>Volledig gerealiseerd.</p>	<p>Volledig gerealiseerd.</p>

<p>Doel: Reduceren van het energieverbruik van de gemeentelijke activiteiten</p>	<ul style="list-style-type: none"> – In 2015 zal 75% van de inkoop duurzaam plaatsvinden; – aanpassing van het gemeentelijke wagenpark totdat alle wagens op duurzame energie rijden; – uitvoering van fase 2 van de zonnepanelen op gemeentelijke daken. Van het financieringskrediet dat de raad beschikbaar heeft gesteld, is nog € 2,5 miljoen beschikbaar voor dit doel. Hiermee in totaal voor 0,9 MW aan zonne-energie realiseren; – reductie van het energieverbruik van de Leeuwenbrug; – maximaal inzetten om het stroomverbruik in elk geval met 4% te reduceren, onder andere door het energieverbruik van de gemeente in collectieve vorm onder te brengen in de nog op te richten lokale energiecoöperatie. 		<p>Gerealiseerd</p>	<p>Gerealiseerd. (NB. gebaseerd op informatie vanuit de gemeentelijke organisatie)</p>
--	--	--	---------------------	--

BIJLAGE 4 MINI-BENCHMARK ANDERE GEMEENTEN

Om te zien hoe de inspanningen en resultaten van de gemeente Deventer zich verhouden tot die van andere gemeenten is een mini-benchmark uitgevoerd. Belangrijk doel van de mini-benchmark is ook om op basis van de aanpak van andere gemeenten leer- en verbeterpunten af te leiden voor de aanpak in Deventer.

In de mini-benchmark zijn vier gemeenten opgenomen: Nijmegen, Tilburg, Utrechtse Heuvelrug en Zwolle. In de benchmark zijn vragen gesteld over ambities, speerpunten van beleid, uitvoeringsstrategie, samenwerking, inzet van middelen, prestaties en doelbereik en succes- en faalfactoren.

Ambitie – middelen - resultaten

Van de vijf onderzochte gemeenten is Deventer het meest ambitieus door al in 2030 klimaat-/energieneutraal te willen zijn. Wat betreft de inzet van de middelen is de gemeente Deventer juist het meest bescheiden, vooral wat betreft het budget. Deventer scoort niettemin hoog in de zin van vermindering CO₂-uitstoot (-12,6%). Voor wat betreft de opwekking van duurzame energie scoort Deventer in de 'middenmoot'.

	Energie neutraal	Middelen	Uitstoot CO ₂ * 2016	Duurzame energieopwekking (CO ₂)*	Afname CO ₂ 2011-2016*	# inwoners
Deventer	2030	€ 40.000 Ca. 1,5 fte	463,2	13,5	-12,6%	98.869
Nijmegen	2045	€ 1 – 1,5 miljoen Ca. 7 fte	719,4	30,1	-11,6%	172.064
Tilburg	2045	€ 500.000 2-3 fte	880,2	7,5	-4,5%	212.941
Utr. Heuvelrug	2035	€ 200.000 2-3 fte	192,5	2,3	-9,7%	48.506
Zwolle	2050	€ 240.000 Ca. 6 fte	559,7	19,1	-9,7%	124.896

*bron: Energieinbeeld.nl

Speerpunten in beleid

De speerpunten in het beleid vertonen in de benchmarkgemeenten veel overeenkomsten. Het op orde krijgen van de energiehuishouding van de eigen organisatie, energiebesparing in de gebouwde omgeving, opwekking van duurzame energie, duurzame mobiliteit en energiebesparing door/bij bedrijven komen bij alle gemeenten terug.

Uitvoeringsstrategie

Voor alle gemeenten geldt dat het uitgangspunt in de uitvoering is, dat de gemeente het niet alleen kan. Een energieneutrale gemeente kan alleen bereikt worden als uiteenlopende partijen samenwerken. Verbinden, faciliteren, stimuleren, co-creëren zijn termen die veel gebruikt worden om de uitvoeringsstrategie te beschrijven. In toenemende mate beseffen gemeenten

dat er daarnaast grote opgaven zijn waarin zij de regie moeten nemen en pro-actief moeten handelen. De uitdaging is om het 'boven over deel' en het werken van 'onderop' goed op elkaar te laten aansluiten.

Samenwerking met partners

De meeste andere gemeenten hebben de afgelopen jaren meer en structureler werk gemaakt van het activeren van de samenleving om mee te doen met de energietransitie. Tilburg kent de Klimaat AdviesRaad en verschillende 'Klimaattafels' rond de speerpunten van het klimaatbeleid, waarin betrokken partijen samen actielijnen uitzetten en green deals sluiten. Ook heeft Tilburg een klimaatbureau ingericht dat actief de oprichting van energiecoöperaties op wijkniveau heeft ondersteund. Nijmegen heeft het programma Power2Nijmegen, waarin zo'n 500 partijen uit de stad samenwerken en een bijdrage leveren in concrete projecten waaronder de realisatie van vijf windmolens en diverse zonneprojecten op scholen. De gemeente Utrechtse Heuvelrug ontwikkelde een Klimaatspel om samen met betrokken partijen (inwoners, bedrijven, maatschappelijke organisaties etc.) een scenario voor klimaatneutraliteit te ontwikkelen.

Woningen

In alle gemeenten blijkt het lastig om de bestaande woningvoorraad energiezuiniger te maken. Deventer lijkt voorop te lopen met de ontwikkelingen rond het woonabonnement, al hebben de meeste andere gemeenten ook financiële voorzieningen getroffen zoals een duurzaamheidslening. Tilburg verwacht veel van sociale innovatie en gaat onderzoeken hoe dit instrument toegepast kan worden bij verandering in energiegedrag en het investeren in energiebesparende maatregelen. Zwolle heeft onderzoek gedaan naar het gedrag van bewoners om hier zo goed mogelijk op in te kunnen spelen en heeft goede ervaring met ondersteuning door een Wijkonderneming. Nijmegen zet vooral in op 'buurtprojecten'.

Bedrijven

Tilburg heeft samen met andere regiogemeenten de stichting MOED opgericht die succesvol werkt als aanjager voor energiebesparende maatregelen en duurzame energie opwekking door bedrijven. Daarnaast wil Tilburg meer gaan inzetten op handhaving van de "Energy Efficiency Directive" (EED, maatregelen die zich binnen 5 jaar terugverdienen zijn verplicht). Ook in Utrechtse Heuvelrug is besloten om meer werk te gaan maken van handhaving, in combinatie met stimulerende maatregelen (de wortel en de stok). In Zwolle is er geen politiek draagvlak voor verplichten en zullen bedrijven verleid moeten worden. Hiermee zijn al positieve ervaringen opgedaan op bedrijventerrein Hessenpoort. In Nijmegen werken diverse grote bedrijven samen in het Nijmeegs Energie Convenant, dat in 3 jaar 10% energiebesparing heeft bereikt en zich nu richt op circulaire economie. Het betrekken van kleinere bedrijven blijkt in Nijmegen eveneens lastig en ook hier gaat men de komende periode sterk inzetten op handhaving.

Prestaties

De prestaties, in de vorm van gerealiseerde projecten, lopen in de verschillende gemeenten behoorlijk uiteen van het realiseren van het aanleggen van warmtenetten, klimaatneutrale gemeentehuizen, grootschalige pv-projecten en windturbines tot kleine acties op straatniveau. In de achterliggende periode, die als de beginfase van het beleid beschouwd wordt, zijn relatief veel voorbereidende werkzaamheden verricht. Denk daarbij aan het vormen van nieuwe netwerken, het uitvoeren van onderzoeken en studies, het ontwikkelen van scenario's en routekaarten en het experimenteren met nieuw instrumentarium. De voorbereidende werkzaamheden leveren niet direct kwantitatief resultaat op, maar zijn wel voorwaardenscheppend voor het boeken van energie- en klimaatwinst in de komende jaren.

Succesfactoren

Tijdens de benchmarkgesprekken zijn door de contactpersonen succesfactoren benoemd. De succesfactoren vertoonden in de verschillende gemeenten nogal wat overeenkomsten en bevonden zich vaak in de randvoorwaardelijke sfeer: voldoende middelen, goed samenspel tussen ambtenaar en bestuurder, politieke steun, experimenteerruimte, etc. Ook blijkt het komen tot de juiste vorm en manier van samenwerken met externe partners van groot belang om succes te kunnen boeken. De succesfactoren worden verder behandeld in hoofdstuk 5.

BIJLAGE 5 VERSLAG ENERGIETAFEL

Datum: 20 november 2017

Locatie: Raadszaal gemeente Deventer

Deelnemers:

- Liesbeth van Asten Directeur Bestuurder Corporatie Rentree
- Guido Bakema Deventer Energie Coöperatie, Directeur SolWind
- Thijs Berends Directeur Deventer Energie
- Dick Glaser Bestuursvoorzitter Living Green Oost Nederland
- Hans Grotenhuis Adviesraad natuur en milieu
- Koen Haans Teammanager Energy and Sustainability Concepts, Witteveen+Bos
- Pieter Hollemans Raadslid gemeente Deventer
- Kris van Koppen Adviesraad natuur en milieu
- Freek Kranen Projectmanager verduurzaming koopwoningen Provincie Overijssel
- Jeroen Kroese Deventer Kring Werkgevers
- Mark van Mast Parkmanager Bedrijvenparkmanagement Deventer
- Peter Meerman Directeur Haafkes Veldwachter
- Tjeerd van der Meulen Raadslid gemeente Deventer
- Arie de Niet Raadslid gemeente Deventer
- Henk Oosterwijk Adviesraad natuur en milieu
- Almar Otten Regiemanager gemeente Deventer
- Jos Pierey Oud-wethouder Duurzaamheid gemeente Deventer
- Frits Rorink Wethouder Duurzaamheid gemeente Deventer
- Ron Sint Nicolaas Regisseur duurzame energie gemeente Deventer
- Erik Stegink (GB) Raadslid gemeente Deventer
- Nicolienne de Vries Programmamanager Milieu en duurzaamheid
- Titus Swartjes Voorzitter bestuur Deventer Energie

Begeleidingscommissie Rekenkamercommissie

- Peter Wolbert
- Stefan van de Graaf
- Ingrid Heijmans

Onderzoekers

- Susan Martens (Bureau ZET)
- Wijnand Broer (CREM)

Programma Energietafel

- 17.15 Welkom door de Rekenkamer Commissie Deventer
- 17.25 Toelichting op programma door de onderzoekers (CREM/Bureau ZET)
- 17.30 Terugblikken: Presentatie onderzoeksbevindingen
Vragen en reflectie van de deelnemers
- 18.15 Vooruitkijken: gezamenlijke selectie van meest aansprekende kansen voor de Energieaanpak

- 18.45 Pauze
- 19.00 Aan de slag: uiteen in groepjes en uitwerken van de geselecteerde kansen
- 19.45 Plenaire terugkoppeling
- 20.00 Afsluiting en doorkijk naar het verdere proces

Verslag op hoofdlijnen

1. Welkom door de Rekenkamer Commissie Deventer

Peter Wolbert van de Rekenkamercommissie heet iedereen welkom en licht kort toe wat de Rekenkamercommissie is en wat de aanleiding voor de evaluatie is:

- Toelichting Rekenkamercommissie (RKC)
De RKC is onafhankelijk adviseur van de Raad en heeft als taak om op eigen initiatief onderzoek uit te voeren naar rechtmatigheid, doeltreffendheid en doelmatigheid van de uitvoering van gemeentelijk beleid. Daarbij kijkt de RKC niet alleen naar het verleden maar ook naar de verwachte ontwikkelingen in de toekomst.
De RKC bestaat momenteel uit 8 leden die de fracties in de gemeenteraad vertegenwoordigen, plus 3 externe leden.
- Aanleiding voor het Rekenkameronderzoek is de hoge ambitie van de gemeente Deventer (energieneutraal in 2030), de omvang van de beschikbare middelen en de behoefte om na te gaan of Deventer op koers ligt voor het halen van haar doelen.
- Het onderzoek wordt uitgevoerd door de bureaus CREM en ZET. De presentatie van de tussenresultaten zal aan iedereen worden toegestuurd.

Alle deelnemers stellen zich kort voor.

2. Toelichting op programma door de onderzoekers

Susan Martens van Bureau ZET licht het programma toe.

- De Energietafel is bedoeld voor uitwisseling. De insteek is om de bevindingen van het evaluatieonderzoek te delen met de aanwezigen en om vervolgens aanknopingspunten te identificeren voor een succesvolle energie-/klimaataanpak in de toekomst. De nadruk in de bijeenkomst ligt, mede op verzoek van de deelnemers, bij de blik op de toekomst: hoe kunnen we de aanpak verbeteren en versnellen?

- De evaluatie is een onafhankelijke evaluatie. Dit betekent dat het verslag van de Energietafel wel in het evaluatierapport zal worden opgenomen, maar dat de beslissing om feedback en suggesties van deelnemers al dan niet op te nemen in de conclusies en aanbevelingen van het onderzoek bij de onderzoekers ligt. Deze conclusies en aanbevelingen zijn gebaseerd op de resultaten van de deskresearch, de interviews, de vergelijking met andere gemeenten en de uitkomsten van de Energietafel.

3. Terugblikken: Presentatie onderzoeksbevindingen (zie tevens de presentatie in de bijlage)

Susan Martens licht toe dat het tussenresultaten op hoofdlijnen betreft. Het onderzoek is nog niet afgerond.

Achtereenvolgens zal worden ingegaan op:

- Doel en aanpak van de evaluatie
- Selectie prestaties
- Samenwerking (met maatschappelijke partners)
- Randvoorwaarden voor het realiseren van de doelstelling
- Energieneutraal 2030 binnen bereik?
- Kansen: Algemeen, Gebouwde omgeving, Bedrijven, Mobiliteit

Doel en aanpak van de evaluatie

Doel:

1. Inzicht krijgen in de doeltreffendheid van de aanpak van het duurzaamheidsbeleid in Deventer in de periode 2011 – heden.
2. Zicht krijgen op de succesfactoren en belemmeringen bij de aanpak van het duurzaamheidsbeleid
Wat kan Deventer leren van ervaringen elders en waarom?
3. Het formuleren van aanbevelingen voor de aanpak van het duurzaamheidsbeleid in Deventer in de komende jaren.

Aanpak:

1. Beleidsreconstructie: Hoe zag en ziet het beleid eruit en waarom keuzes gemaakt zoals ze zijn gemaakt? Welke rol heeft de gemeente gekozen?
2. Analyse resultaten: Wat is er bereikt sinds 2011? Was dit conform de doelstellingen?
3. Interviews stakeholders binnen en buiten de gemeentelijke organisatie:
Hoe kijken zij aan tegen het beleid? Welke kansen en belemmeringen zien zij voor het bereiken van de doelstelling?
4. Minibenchmark: Wat doen andere gemeenten en wat kan Deventer hiervan leren?
5. Energietafel: welke kansen voor de toekomst zien de betrokkenen?
6. Rapportage

Susan licht toe dat de evaluatie met name een kwalitatief karakter heeft. Kwantificering van de resultaten/voortgang vindt zoveel mogelijk plaats op basis van de monitoringsgegevens van de gemeente en gegevens uit openbare bronnen, zoals de klimaatmonitor. De gegevens uit deze bronnen verschillen nog wel eens van elkaar en de oorzaken van deze verschillen zijn niet altijd bekend. De evaluatie biedt geen ruimte om zelf kwantitatieve data te achterhalen.

Een selectie van de prestaties

- 2 windturbines: 7,5 miljoen kWu (monitor 2016)
- PV bij particulieren: 8 miljoen kWu -> 8% particulier stroomgebruik (monitor 2016)

- PV op gemeentelijke gebouwen: 3 MW opgesteld
- Oprichting Deventer Energie Coöperatie
- Woningabonnement (pilotfase)
- Gasloos Steenbrugge
- Stadkantoor (bijna energieneutraal)
- Convenant met de woningbouwcorporaties voor fossielvrije huursector
- Ontwikkeling aanpak voor regionale gebiedsvernieuwing TRANSFORM (conceptfase)
- Diverse verbeteringen in de openbare ruimte (bijv. geleidelijke invoering LED, duurzaam asfalt, Diftar)

Uitvoering door de gemeente

Positief!

- Veel waardering voor de inzet die gepleegd wordt door betrokken ambtenaren en voor hun flexibele opstelling en ideeën
- Deventer is op bepaalde terreinen trendsetter

Maar:

- Samenhang in en overzicht van de inzet en activiteiten ontbreekt
- Communicatie over activiteiten en prestaties schiet (intern en extern) tekort
- Op bepaalde onderdelen minder inzet gepleegd dan op basis van beleid te verwachten (warmtenetten, biogas, gedragsverandering, bedrijven, mobiliteit)

Susan licht toe dat de waardering voor de inzet van het ambtelijk apparaat, binnen de beperkte capaciteit die de gemeente de afgelopen jaren beschikbaar had, breed naar voren is gekomen tijdens de interviews. Deventer loopt onder meer voorop waar het gaat om de inzet van de SDE subsidie, het ontwikkelen van nieuwe financiële arrangementen en de samenwerking met de woningcoöperaties. Aan initiatieven van de gemeente wordt ook op Rijksniveau gerefereerd.

D. Samenwerking (met maatschappelijke partners)

Positief!

- De doelstelling Deventer Energieneutraal in 2030 wordt breed gedeeld als een na te streven ambitie
- Veel partners (provincie, woningbouwcorporatie, DEC) ervaren de samenwerking als positief

Maar:

- Bedrijven worden nog onvoldoende uitgenodigd en uitgedaagd
- Op mobiliteit moet samenwerking nog vorm krijgen

E. Randvoorwaarden voor het realiseren van de doelstelling

Uitgangspunten:

- ✓ De gemeente heeft een beperkte (directe) invloed op energieverbruik
- ✓ Energietransitie gaat investeringsvermogen van de gemeente te boven

Randvoorwaarden in de achterliggende periode onvoldoende:

- Commitment, richting en steun vanuit de politiek
- De uitvoeringscapaciteit en beschikbare expertise
- De financiële middelen
- Uitgewerkte visie op governance van de energietransitie
- Verankering van duurzaamheid in de gemeentelijke organisatie en integrale sturing op energie, ook op andere beleidsterreinen

F. Energieneutraal 2030 binnen bereik?

Gemeentelijke monitoring: in de periode 2011-2016 een reductie van 3,3% CO₂ per jaar. Doel Uitvoeringsagenda: 2020 40% klimaatneutraal (circa 4,5% reductie per jaar). Gezien s-curve met minder besparing in startfase zou gemeente op koers liggen.

Positief:

- In de eerste fase van de energietransitie is veel noodzakelijk voorbereidend werk verricht, dat niet tot grote kwantitatieve resultaten leidt, maar wel de basis legt
- Technologie kan zich snel ontwikkelen
- Institutionele barrières op kunnen weggenomen worden

Maar:

- S-curve wordt in transitietheorie niet voor zo'n korte periode gebruikt
- Activiteiten gericht op energiebesparing bedrijven en verduurzaming mobiliteit ontbreken nog (teveel)
- Hogere economische groei gaat mogelijk niet gepaard met hogere energie-efficiency

De resultaten in ogenschouw nemend en de termijn die nog rest tot 2030 constateren wij dat:

- Het fundament voor de brede beweging die nodig is voor de energietransitie, in Deventer nog onvoldoende is gelegd
- De doelstelling Deventer Energieneutraal in 2030 nu *niet binnen bereik* is. Er moet "gas bij"

G. Kansen: zie sectie 4 van het verslag.

Vragen en reflectie deelnemers

Susan licht toe dat de kwaliteit van het proces ook een onderdeel van de evaluatie is, maar dat dit in dit overzicht op hoofdlijnen niet verder is uitgediept. In het evaluatierapport zal dit wel aan de orde komen.

Susan licht toe dat er inderdaad sprake is van enige onduidelijkheid wat betreft de doelstelling: is het energieneutraal of klimaatneutraal? In de beleidsreconstructie is gebleken dat er in 2011 sprake was van klimaatneutraal, maar dat in het Bestuursbesluit van 2016 gesproken wordt van energieneutraal en ook de meeste respondenten spreken van energieneutraal. Het punt is ook aan de orde gesteld in de gesprekken en het blijkt dat de meeste respondenten het onderscheid niet heel belangrijk vinden, hoewel het wel degelijk van belang is in het licht van de doelstelling en de monitoring. Richt je je monitoring op CO₂-emissie of kijk je vooral naar energiebesparing en duurzame opwekking?

De onderzoekers zullen het punt in het evaluatierapport aan de orde stellen en ook aangeven wat zij onder beide termen verstaan (definitie). Het is echter niet aan de evaluatoren om hierin een keuze te maken. Dat is aan de gemeente zelf.

4. Vooruitkijken: gezamenlijke selectie van meest aansprekende kansen voor de Energieaanpak

In onderstaande tabel wordt een overzicht gegeven van de kansen die uit de interviews naar voren zijn gekomen en de kansen die tijdens de Energietafel door de deelnemers naar voren zijn gebracht. Voor iedere kans is de score uit de stickersessie opgenomen. Kansen met een hoge score worden door de deelnemers als relatief belangrijk beoordeeld. Iedere deelnemer had 5 stickers ter beschikking.

Kansen	Score
Algemeen	
Communiceer over successen (ook als ze klein zijn!)	4
Koppel Energie aan Economie: voor bedrijven en bewoners / energietransitie als economische strategie	6
Zet een paar gezamenlijke stippen wat dichterbij de horizon	7
Vorm pact met partners om samen de motor achter de beweging te zijn	0
Maak 'energie' een standaard toetsingscriterium in gemeentelijke plannen	5
Gebouwde omgeving	
Zet ook in op kleine, aansprekende projecten omdat ze een voorbeeldwerking hebben (concepten hiervoor zijn vaak kant-en-klaar beschikbaar)	0
Zet in op de installatiebranche en het aannemersbedrijf. Zij komen in huis op het moment dat de bewoner beslissingen neemt	3
Benut de bestaande binnen de gemeente aanwezige infrastructuur voor communicatie met bewoners	5
Koppel energie aan andere aansprekende thema's als identiteit, economie, groen, etc. (Dit wordt nu opgepakt binnen 'Transform')	1
Bedrijven	
Koppel mee met initiatieven MKB Deventer, DKW en parkmanagement; speel in op Deventer Duurzame Maakstad	9
Erken en etaleer successen van bedrijven	0
Creëer één aanspreekpunt Bedrijven & Energie	1
Intensiveer communicatie over energiedoelstelling en verwachtingen van bedrijven: daag uit en denk mee	6
Handhaven op/adviseren over energiemaatregelen met korte terugverdientijd	5
Koppel inzet op duurzame energie aan profilering van Deventer/bedrijven	1
Faciliteer door middel van financiering – initiëren en aanjagen	1
Mobiliteit	
Formuleer met partners wervende doelstellingen voor komende vijf jaar (Deventer binnen 5 jaar de nummer 1 als het gaat om!)	6
Kansen door de deelnemers naar voren gebracht	
Besteedt aandacht aan de trias energetica: focus op energiebesparing, energie-efficiency en de productie van duurzame energie	6
Focus op de trias energetica bij nieuwbouw	3
Zet het juridisch instrumentarium in voor bedrijven en woningvoorraad	3
Besteedt met aandacht aan duurzaam inkopen gemeente	2
Werk verdienmodellen/rekenmodellen uit, o.a. voor woningbouw	9
Stel eisen in aanbestedingsprocedures (o.a. aan projectontwikkelaars)	2
Werk aan mentaliteitsverandering; gebruik bestaande netwerken bedrijven en bewoners; creëer vertrouwen, gebruik voorbeeldprojecten	10
Werk aan burgerbetrokkenheid; maak de urgentie duidelijk	5
Ontwikkel kwantitatieve doelen en termijnen om deze te bereiken	1
Focus op onderwijs; begin bij de basisschool	5

5. Aan de slag: uiteen in groepjes en uitwerken van de geselecteerde kansen en plenaire terugkoppeling

De hoogst scorende kansen worden door de deelnemers in groepen uitgewerkt. In totaal zijn er 6 groepen:

- Inzetten op mentaliteit veranderen & burgerbetrokkenheid
- Meekoppelen met MKB, DKW en parkmanagement; daag uit
- Verdienmodellen ontwikkelen
- Zet stippen dicht op de horizon
- Duurzame energieproductie
- Mobiliteit: over 5 jaar is Deventer nr. 1 in....

Iedere groep is gevraagd om op de volgende vragen antwoord te geven:

1. **Omschrijving** van de kans (wat houdt het concreet in?)
2. Wat is **nodig** om dit te bereiken?
3. Wie zijn **betrokken** (personen/organisaties)?
4. Op welke **termijn** is dit bij voorkeur gerealiseerd?
5. Wat is het **resultaat** (kwantitatieve of kwalitatieve (energie)winst)?
6. Wat is er nodig vanuit de **gemeente**?
7. Wat kun je/ga je (morgen) **zelf doen** om deze kans te realiseren?

Deze vragen dienen om structuur in de discussie aan te brengen. Niet iedere groep heeft over iedere vraag teruggekoppeld. De resultaten van iedere groep zijn hieronder samengevat op basis van de plenaire terugkoppeling op flipovers.

Inzetten op mentaliteit veranderen & burgerbetrokkenheid

1. Omschrijving
Bewustzijn en betrokkenheid zijn nodig om draagvlak te creëren voor het beleid en activiteiten van de gemeente.
2. Nodig
Inzet (bestaande) organisaties gericht op burgers in Deventer + netwerken

3. Betrokken
Scholen: Primair onderwijs, voortgezet onderwijs, middelbaar onderwijs.
Maatschappelijk betrokken organisaties
4. Termijn
Tot 2021
5. Resultaat
Veel burgers actief op het gebied van energiebesparing (> 50%; concreet minimaal 1 maatregel doorgevoerd)
6. Gemeente
Commitment + communicatie / voorzieningen + facilitering
7. Zelf doen
Bijvoorbeeld aansluiten bij: Living green, Energieloket, educatie scholen

Meekoppelen met MKB, DKW en parkmanagement; daag uit

Geen beantwoording van de vragen, maar focus op het proces (aan de slag!):

- Rolverdeling: ga efficiënt aan de slag; waar heb je de gemeente nodig?
- Koppel duurzaamheid aan economie; het nemen van maatregelen moet financieel aantrekkelijk zijn.
- Bundel de krachten, ga samen (MKB, DKW, parkmanagement) naar andere overheden, zoals Brussel
- Regel gezamenlijk de benodigde capaciteit
- Stel een gezamenlijk accountteam samen: gemeente en bedrijfsleven (voorbeeld: poort van Deventer)
- Inhoud: pak het warmtenet weer op met de netbeheerder

Verdienmodellen ontwikkelen

Dit moet je insteken vanuit de portemonnee:

1. Bewoners: lasten en baten energie
2. Bedrijven: Belonen (goed gedrag) en belasten
3. Gebieden: Geldstormen in beeld brengen: meer mogelijk vanuit een gebiedsbenadering

Uitgangspunten:

1. Financiële prikkel nodig! De vervuiler betaalt (malus) en lastenverlichting voor positief gedrag (bonus)
 - OZB, verhuurdersheffing

2. Neutrale partij nodig: gemeentelijke regie

Resultaat: Met hetzelfde geld meer energiewinst!

Zet stippen dicht op de horizon

- Maak een heldere kwalitatieve ambitie en koppel dit aan realistische transitie-scenario's
- Werk deze ambitie uit voor de volgende 3 hoofdgroepen:
 - A. Industrie
 - B. Mobiliteit
 - C. Bebouwde omgeving
- Sluit aan bij natuurlijke vervangingsmomenten (gasnetten, elektriciteitsnetten, ketels, etc.)
- De gemeente is als eerste aan zet. Nu beginnen!!
- Uiterlijk mei 2018 een gedragen stappenplan / Plan van aanpak
- Nog 12 jaar te gaan: 2 jaarlijks monitoren
- Uitgaande van investeringstermijnen van 6 jaar is 2024 een definitief keuzemoment; daarna is bijsturen niet meer mogelijk
- Communiceer de (gedragen) plannen en planning met alle stakeholders
- Organiseer een gedeelde verantwoordelijkheid

Duurzame energieproductie (DE)

- Maak de landelijke DE doelstelling (14% in 2020, 16% in 2023, 30% in 2030) concreet voor Deventer
- Bepaalde omvang (wind, zon)
- Wijs concrete locaties aan: windlocaties, braakliggende terreinen
- Creëer draagvlak
 - Communicatie
 - Participatie
- Faciliteer
 - Bestemmingsplan
 - Vergunningen
- Medio 2018 klaar
- Oppakken door gemeente + initiatiefnemers

Mobiliteit: over 5 jaar nr. 1 in....

1. Omschrijving
Volledige elektrische mobiliteit
2. Nodig
 - Parkeerbeleid: altijd dichtbij parkeren; witte fietsenplan
 - Beprijzing CO2 opvoeren
 - Autodeelconcept; klein beginnen / bijv. stadhuis; van 1,3/gezin naar 0,6/gezin
 - Elektrische maaltijdbezorging
 - Stimuleren e-bikes, e-scooters
 - OV elektrificeren en gratis maken
 - Dit zal leiden tot minder lawaai in de stad (ecotoerisme!)
 - Infra ontwikkelen: Waterstof stations, laadpalen, laadpleinen
3. Betrokken
 - Overheid, bedrijven, bewoners (daag bewoners uit: pitch), automerken
 - Deventer teststad voor elektrisch rijden; meer dagtoerisme, elektrospotters
4. Termijn
Zet je doel op 15 jaar voor Deventer en 10 jaar voor de binnenstad
Maak morgen nieuwe (kleine) keuzes
5. Resultaat
 - Meer toerisme
 - Stille, gezonde binnenstad
 - Meer start-ups
 - Verbinding met grote merken (Tesla, VW)
 - Voortrekkersrol
6. Gemeente
Gesloten rangen en lef
7. Zelf doen
Solliciteren

6. Afsluiting en doorkijk naar het verdere proces

Peter Wolbert dankt de deelnemers voor hun bijdrage en licht toe hoe de vervolgstappen eruit zien:

- Er zal binnen ca twee weken een verslag worden rondgestuurd naar de deelnemers. Iedereen kan dit verslag nog checken op eventuele feitelijke onjuistheden/verkeerde interpretaties. Het verslag wordt toegevoegd aan het evaluatierapport. Zowel het verslag, als het rapport worden geanonimiseerd.
- Circa half december zal een concept eindrapport van de evaluatie, zonder conclusies en aanbevelingen, worden rondgestuurd naar alle geïnterviewden zodat deze dit rapport nog kunnen checken op feitelijke onjuistheden.
- Het definitieve evaluatierapport zal vervolgens na behandeling in de RKC worden aangeboden aan de Raad. De deelnemers aan de Energietafel worden uitgenodigd voor de presentatie/behandeling van het rapport in de Raad.
- Vervolgens is het aan de Raad om te bepalen hoe zij omgaat met de resultaten van het onderzoek.

Alle deelnemers aan de Energietafel ontvangen als dank voor hun deelname het boek 'Stadhuiskwartier Deventer; Een historische plek, klaar voor de toekomst', waarna kan worden nagepraat bij de borrel.

BIJLAGE 6 LIJST RESPONDENTEN

Naam	Functie, organisatie	Interview	Energietafel
Liesbeth van Asten	Directeur Bestuurder Corporatie Rentree		
Guido Bakema	Deventer Energie Coöperatie, Directeur SolWind		
Thijs Berends	Directeur Deventer Energie		
Dick Glaser	Bestuursvoorzitter Living Green Oost Nederland		
Stefan van de Graaf	Raadslid gemeente Deventer		
Hans Grotenhuis	Adviesraad natuur en milieu		
Koen Haans	Teammanager Energy and Sustainability Concepts, Witteveen+Bos		
Pieter Hollemans	Raadslid gemeente Deventer		
Luuk Kikkert	Supply Chain en Sustainability Board, Auping		
Jan Kees Klapwijk	Voorzitter Stichting Zon		
Kris van Koppen	Adviesraad natuur en milieu		
Freek Kranen	Projectleider Nieuwe Energie, Provincie Overijssel		
Jeroen Kroese	Directeur Konnected		
Mark van Mast	Parkmanager Bedrijvenparkmanagement Deventer		
Peter Meerman	Directeur Haafkes Veldwachter		
Tjeerd van der Meulen	Raadslid gemeente Deventer		
Arie de Niet	Raadslid gemeente Deventer		
Henk Oosterwijk	Adviesraad natuur en milieu		
Almar Otten	Regiemanager, gemeente Deventer		
Jos Piercy	Oud-wethouder Duurzaamheid, gemeente Deventer		
Harold Rietman	Raadslid, gemeente Deventer		
Frits Rorink	Wethouder Duurzaamheid, gemeente Deventer		
Mijke Sanders	Rentree		
Hans van Schaik	Technisch beheer en nieuwbouw, Auping		
Ron Sint Nicolaas	Regisseur duurzame energie, gemeente Deventer		
Erik Stegink (GB)	Raadslid, gemeente Deventer		
Nicoliene de Vries	Programmamanager Milieu en Duurzaamheid, gemeente Deventer		
Raphael van der Velde	Teammanager Renewable Energy, Witteveen en Bos		
Arjen Vels	Directeur Pactum Installatietechniek, voorzitter van de Stichting Bedrijvenparkmanagement Deventer, lid SER Overijssel		

